

मौरी प्रवर्द्धन नीति - २०७३

१. पृष्ठभूमि

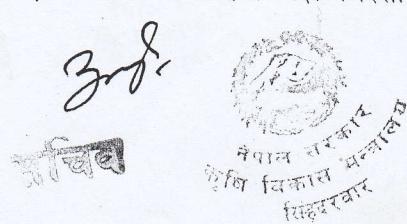
आदिमकाल देखि नेपालमा स्थानीय एपिस फ्लोरिया, एपिस डोर्साटा, एपिस लेबोरियोसा, एपिस सेराना जातका मह उत्पादक मौरीहरुको बासस्थान रहि आएको छ । मौरी प्रकृतिको अनुपम वरदान हो । यसले प्रकृति दोहन गरी सुपाच्य खाद्यवस्तुको रूपमा मौरीजन्य वस्तु उत्पादन गर्दछ । मौरीबाट मानिसहरुले मह, कुट, शाहीखुराक, प्रपोलिस, मौरी विष प्राप्त गर्न सकिन्छ । मौरी सुसभ्य सामाजिक जीवनशैलीको एक अनुकरणीय प्रतिक बनेको छ । मौरीले परागसेचन सेवाबाट खेतीबालीको उत्पादकत्व र जैविक विविधताको संवर्द्धनमा पनि अहम् भूमिका निभाउँछ । केही दशक यता विदेशबाट ल्याईएको यूरोपेली मौरी एपिस मेलिफेराको व्यावसायिक पालन गरिर्दै आएको छ । यहाँ जैविक विविधताको सुनिश्चितताको लागि तथा परासेचित बालीहरुमा उत्पादकत्व वृद्धि गराउन मौरीको योगदन अपरिहार्य रहेतापनि परागसेचनको लागि अति महत्वपूर्ण मानिएका स्थानीय जंगली मौरीहरुको घट्दो संख्या र घरपाला एपिस सेरानाको र एपिस मेलिफेराको कमजोर गोला व्यवस्थापनका कारण दिनानुदिन पर्यावरणीय सेवा (परागसेचन) र मह उत्पादन दुवैमा नकारात्मक प्रभाव पर्न थालेको छ । यसको लागि नीतिगत व्यवस्था गरि मह उत्पादनमा वृद्धि र पर्यावरणीय सेवामा अभिवृद्धि गर्न मौरीको विकास तथा प्रवर्द्धन गर्नु आजको आवश्यकता रहिआएको छ । यसै अनुरूप मौरीपालन व्यवसायलाई दिशानिर्देश गर्न राष्ट्रिय कृषि नीति २०६१, कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति २०६८, कृषि जैविक विविधता नीति २०७० र कृषि विकास रणनीति २०७२ लाई समेत आधार बनाई मौरी प्रवर्द्धन नीति २०७३ लागु गरिएको छ ।

२. विगतका प्रयासहरु

सस्थागत विकास क्रमलाई हेर्दा नेपालमा आर्थिक वर्ष २०२२/०२३ देखि कृषि विभागबाट सामान्य सेवा टेवा प्रदान गर्दै वि.सं. २०२९ सालबाट आयोजना स्तरमा मौरीपालनको आधुनिकीकरण प्रारम्भ भएको हो । क्रमशः प्रत्येक वर्षको वार्षिक कार्यक्रम र बजेटमा मौरीपालन कार्यक्रमको विस्तार गरिर्दै आएको छ । नेपालमा सर्वप्रथम वि.सं. २०४० मा मौरीपालन विकास शाखा, गोदावरीको विधिवत स्थापना भयो । सो कार्यक्रमलाई थप विस्तार गर्न नेदरल्याण्ड सरकारको सहयोगमा वि.सं. २०४४ देखि २०५० सम्म मौरीपालन तालिम तथा प्रसार सेवा आयोजना लागु भई मौरी सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि गरेको हो । मौरी सम्बन्धी कार्यक्रमहरु मौरीपालन विकास शाखा, गोदावरी, मौरीपालन विकास कार्यालय, भण्डारा चितवन (तत्कालीन मौरीपालन केन्द्र गोकर्ण) र ७५ वटा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरुबाट मौरीपालन सेवा विस्तार भईरहेको छ ।

३. वर्तमान स्थिति

नेपालमा व्यवसायिक रूपमा वजारमुखि तवरवाट मौरीपालनको व्यापकता नभएपनि शुरुवात भने भएको अवस्था छ । केहि वर्षयता आधुनिक मौरीपालन प्रबिधि भित्रिएपनि ग्रामिण स्तरमा अझै त्यस्तो

प्राविधिको विस्तार गर्न वाँकि छ । सरकारी निकायहरूले मौरी व्यवसाय प्रवर्द्धनको लागि आर्थिक वर्ष २०७०/०७१ देखि युवा लक्षित मौरीपालन कार्यक्रम संचालन गर्दै आएका छन् । व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयको पछिल्लो आँकलन (२०७१/७२) अनुसार नेपालमा २१३२०० मौरीगोला रहेको र यी मध्ये करिब ३५००० एपिस मेलिफेरा र १७७२०० एपिस सेराना रहेको अनुमान छ । यसबाट नेपालमा हाल वर्षेनी २०५० मे.ट. मह उत्पादन भई आयात प्रतिस्थापन भई निर्यातको सम्भावना रहेको स्थिति छ (व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालय, २०७१/०७२) । स्पष्ट नीति र पर्यास आर्थिक, प्राविधिक एवं नैतिक समर्थन सहितको उच्च प्राथमिकता प्राप्त भएमा विद्यमान प्राकृतिक भौगोलिक र वानस्पतिक विविधताहरूको सदुपयोग गरेर नेपालमा (सेराना ५ लाख र मेलिफेरा ५ लाख) दश लाखसम्म मौरीगोला पालन र (सेराना ५ लाख × १० के.जी का दरले ५ हजार मे.टन र मेलिफेरा ५ लाख × ४० के.जी.का दरले २० हजार मे.ट) २५ हजार मे.टन सम्म मह उत्पादन गर्न सकिने संभावना रहेको छ । चरन क्षेत्रको विकास र विस्तार एवं सुदृढिकरण गरेमा थप मौरी गोला विस्तार गरि सोही अनुसार मह उत्पादनमा बढ्दि गर्न सकिन्छ ।

४. समस्या र चुनौती

नेपालका मह र मैन लगायत अन्य मौरीजन्य उपजहरू उत्पादन र उत्पादकत्वको प्रशस्त सम्भावना भएर पनि अपेक्षितरूपमा यसको प्रवर्द्धन गर्न सकिएको छैन । महको आन्तरिक आवस्यकतालाई पुरा गरि गुणस्तरीय मह निर्यात गर्नु चुनौतिको रूपमा देखिएको छ । नेपालले महको निर्यात व्यापार विस्तार गर्न विश्व व्यापार संगठन (WTO) लगायत यूरोपियन यूनियनका सम्बद्ध राष्ट्रहरूको मह सम्बन्धी गुणस्तर मापदण्ड र बिषादि तथा अवशेष अनुगमन योजना र राष्ट्रिय नीति तथा आचारसंहिताको स्पष्ट एवं किटानीव्यवस्था गरी महको गुणस्तर कायम गर्न तथा मौरीजन्य उपजहरूको बजारको सबलीकरण गर्न आवश्यकता छ । मौरी चरनमा कमी, बन क्षेत्रसँग सस्थागत साझेदारी प्रयास नहुनुले चरन क्षेत्रको विकास र विस्तार नहुनुका साथै यातायातको कठिनाईका कारण भैरहेको प्राकृतिक चरनको पनि पूर्ण उपयोग हुन सकीएको छैन ।

५. नयाँ नीतिको आवश्यकता

कृषि व्यवसाय सम्बन्धी बिभिन्न मितिमा जारी भएका बिभिन्न ऐन नियम तथा नीतिहरूले मौरीपालन प्रवर्द्धन र त्यसको आर्थिक पक्षलाई सामान्य रूपमा सम्बोधन गरेता पनि स्पष्ट नीतिको अभावमा अपेक्षितरूपमा उपलब्धि हाँसिल गर्न सकिएको छैन । नेपालको मौरीपालनलाई प्रतिस्पर्धात्मक व्यवसायको रूपमा रूपान्तरण गरी अतिरिक्त आयआर्जनको माध्यम बनाएर गरिबी न्यूनीकरणमा टेवा पु-याउने तथा व्यावसायिक मौरीपालन र स्थानीय प्रजातिका मौरीहरूको संरक्षण गरी पर्यावरणीय सेवा (परागसेचन) प्रवर्द्धन गरी जैविक विविधता संवर्द्धन गर्ने परिदृश्यको परिकल्पना गरिएको छ ।

४
१०

नुचिक

६. लक्ष

नेपालमा मौरीपालनलाई एउटा प्रतिस्पर्धात्मक र व्यावसायको रूपमा विकास गर्दै रोजगारिको अवसर सृजन गरि, महको आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने यस नीतिको लक्ष रहेको छ ।

७. उद्देश्यहरु

- ७.१ मौरी चरनको सुधार, सुदृढीकरण र समुचित प्रयोग, गोला व्यवस्थापन, आवश्यक पूँजी, पूर्वाधार, प्राविधिक ज्ञान र शीपमा सबै मौरीपालकहरुको पहुँचमा अभिवृद्धि गर्ने साथै उपजहरुको विविधीकरण गर्ने ।
- ७.२ मौरीजन्य उपजहरुको उत्पादन/उत्पादकत्व बढाउने, लागत घटाउने, गुणस्तर सुधार गर्ने, मौरीजन्य उपजहरुको राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय बजार प्रवर्द्धन गर्ने तथा व्यापार सन्तुलन गर्ने ।
- ७.३ रैथाने र स्थानीय मौरीहरुको संरक्षण संवर्द्धन गर्ने र मौरी गोलाहरुको संख्यात्मक वृद्धि गरी परागसेचन सेवाको अभिवृद्धि गर्ने ।
- ७.४ मौरीपालन पेशामा परम्परागत मह शिकारी, आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पिछडिएका वर्गहरुलाई मूल प्रवाहीकरण गरि गरीबि न्यूनीकरणमा सहयोग पु-याउने ।

८. मौरी प्रवर्द्धन नीतिहरु

उल्लेखित उद्देश्यहरु संवोधन गर्न देहाय बमोजिम मौरी प्रवर्द्धन नीति र कार्यनीति निर्माण गरिएको छ उद्देश्य ७.१ सँग सम्बन्धित नीति र कार्यनीति

८.१. प्रजातिगत व्यवस्थापन

- ८.१.१ एपिस मेलिफेरा प्रजातीय छनोट गर्दै तराई, भित्री मधेश तथा सम्भाव्य पहाडी क्षेत्रमा र एपिस सेराना सेरेना को संरक्षण र प्रजातीय सुधार गरी उच्च पहाडी तथा पर्वतीय क्षेत्रमा बिस्तार गरिने छ
- ८.१.२ चरनको उपलब्धता यातायातको सुविधा तथा भारवहन क्षमता (Carrying capacity)का आधारमा एपिस मेलिफेरा वा एपिस सेरानालाई सबै ठाउँ (तराई, पहाड, उच्च क्षेत्र) का चरनमा पूर्ण सदुपयोग हुने गरी स्थानान्तरण गरी अधिकतम उत्पादन लिईनेछ
- ८.१.३ उच्च पर्वतीय क्षेत्रमा पाईने एपिस सेरेना सेराना उपजाति (Sub-species) को संवर्द्धन प्रवर्द्धन गर्न तिनीहरुको प्रजनन् केन्द्र स्थापना गरी अन्य क्षेत्रहरुमा प्रसारण गरिने छ
- ८.१.४ उच्च पहाडी क्षेत्रमा क्रमशः एपिस लेवोरियोसा, तराई र भित्री मधेशमा एपिस ढोर्साटा र कछाड र भित्री मधेश क्षेत्रमा एपिस फ्लोरिया जस्ता स्थानीय जंगली मौरीहरुको संरक्षण र संवर्द्धन गरी परसेचित बाली तथा वन्य वनस्पतिहरुको जैविक विविधता वृद्धि गर्ने ।

3
३

संघीय

८.१.५ नेपालमा उत्पादन तथा विकास गर्ने नसकिएका नयाँ प्रजातीका गोला, रानु तथा प्याकेज मौरी आयात गर्नु अघि प्राविधिक, आर्थिक तथा पारिस्थितिक प्रभाव र परिणामहरूको अध्ययन र विश्लेषण गरिने छ ।

८.२. मौरी चरन सुदृढिकरण र व्यवस्थापन

८.२.१ मौरी चरन क्षेत्रको सर्वेक्षण गरि पात्रो बनाई त्यसको आधारमा चरन क्षेत्रको (कृषि तथ बन) भौगोलिक नक्सा तयार गर्ने तथा चरन क्षेत्र तोकिने छ ।

८.२.२ चरन क्षेत्रको भारवहन क्षमताका आधारमा चरन उपलब्ध गराउन आचारसंहिता लागु गरिने छ ।

८.२.३ कृषि-वन खेती, वन वृक्षारोपण, पार्क र राष्ट्रिय प्राकृतिक संरक्षण क्षेत्रहरूमा गरिने वृक्षारोपण कार्यक्रमहरूमा कम्तिमा २५ प्रतिशत मौरी चरन वनस्पति समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

८.२.४ मौरी चरन मौरीपालनको आधार भएकोले सबै मौरीपालकहरूले आफ्नो सेरोफेरोमा उत्कृष्ट मौरी चरन हुने वनस्पति लगाउन प्रोत्साहन गरिने छ ।।

८.२.५ मौरी आकर्षण हुने बोट बिरुवाहरूको फूल फुलन लागेका तथा फुलिरहेको अवस्थामा छँटनी कटानी नगर्नको लागि सम्बद्ध सरकारी गैर-सरकारी एवं स्थानीय सामुदायिक संस्थाहरूमा चेतना अभिवृद्धि गराईने छ ।

८.२.६ कृषि क्षेत्रको बालीहरूको चरनमा मौरी चराउन रोकतोक गर्न नहुने, बाली पूर्णरूपमा फूलको बेला विषादी प्रयोग लाई निरुत्साहीत गर्न जनचेतनामुलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ । यस्तो वेलामा विषादीको प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा प्राविधीकहरूको अनिवार्य रूपमा सिफारीस लिनु पर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

८.२.७ च्यूरी, मौवा लगायत मौरी मैत्री बनस्पति हुक्काउने व्यक्ति/संस्थालाई अनुदान दिने व्यवस्था गरिने छ ।

८.२.८ भारवहन क्षमता र आचार संहिताको आधारमा बन क्षेत्र (सामुदायिक बन, निजी बन र राष्ट्रिय निकुञ्ज) हरूमा सहज रूपमा मौरी चरि चरन गर्न गराउन पाउने व्यवस्था गरिने छ ।

८.२.९ बन क्षेत्रसंग जोडिएका गा.वि.सहरूमा बसोबास गर्दै आएका स्थानिय बासिन्दा, कृषि उद्यमी वा बन उपभोक्ताहरूद्वारा मौरीपालन गर्नमा सहयोग पुर्याई दिगो विकासको पहल गरिने छ ।

८.३. मौरी स्थानान्तरण व्यवस्थापन

८.३.१ मौरी स्थानान्तरणलाई मौरीपालन विकास कार्यालय, जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, स्थानीय मौरीपालक कृषक समुह र उद्यमीहरू र अन्य सरोकारवालाको संयुक्त समितिबाट चरन पात्रोको आधारमा संयोजन गराइने छ ।

४ सचिव

८.३.२ मौरीपालक सञ्चाल, संघ, सहकारी तथा व्यवसायिक मौरीपालकहरुलाई नै नयाँ नयाँ चरन स्थलको खोजी गर्न उत्प्रेरित गरी सम्भाव्य क्षेत्रमा नेपालको कुनै पनि क्षेत्रमा चराउन लान पाउने व्यवस्था गरिने छ ।

८.३.३ पहाडी भेकको चिउरी लगायत प्रशस्त चरन भएका क्षेत्रमा स्थानान्तरण पहुँच विकास गर्न सम्बद्ध निकायहरुमा पहल गरिने छ ।

८.३.४ स्थानान्तरणको क्रममा रहेका मौरीलाई एम्बुलेन्स जस्तै अत्यावस्यक सेवा सरह विना रोकतोक लैजान सक्ने व्यवस्था गराईने छ ।

८.४. मौरी रोगब्याधी व्यवस्थापन

८.४.१ रोग संक्रमित मौरी तथा मौरीजन्य उपकरणहरुको आयात एवं आन्तरिक वसार पसार गर्न रोक लगाईने छ ।

८.४.२ मौरीको गोलामा प्रतिवन्धीत प्रतिजैविक, गन्धक र सूर्तिजन्य पदार्थ साथै अवशेष रहने जोखिम भएका रसायनको प्रयोग निषेध गरिने छ ।

८.४.३ प्रमुख उत्पादन क्षेत्रका मौरीपालकहरुको सरल पहुँचभित्र मौरी रोग पहिचान, परीक्षण तथा निदान सुविधा विकास गरिने छ ।

८.४.४ रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रणमा प्रतिजैविकी न्यूनतम प्रयोग गराउने र प्रतिजैविक प्रयोग गरेको ६हसासम्म मह काढन नहुने सचेतना बिकासगरिने छ ।

८.४.५ मौरीका रोगब्याध व्यवस्थापनमा प्रयोग हुने कम जोखिमी औषधिको आयातमा भन्सार महशुल छुट गरिने छ ।

८.४.६ मह परीक्षण प्रयोगशालालाई अन्तराष्ट्रीय मापदण्ड अनुसार प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन गरिने छ ।

८.५. मह शिकार व्यवस्थापन एवं बासस्थानको संरक्षण

८.५.१ मह शिकारीहरुलाई व्यवस्थित गरी एपी टुरीजमको विकास गर्दै अन्य प्राकृतिक मौरीहरुको बासस्थानको समेत सरक्षण गरिने छ ।

८.५.२ ठूलठूला पूर्वाधार विकासको क्रममा गरिने वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन अध्ययनमा मौरीको बासस्थान आश्रयस्थल र तिनको स्थानान्तर समेत सम्बोधन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

८.५.३ मह शिकारी वर्गलाई महशिकारको परम्परागत विधिलाई सांस्कृतिक महत्वको रूपमा जगेन्न गर्ने र सुरक्षित र व्यवस्थित तरिकाले मह काढने विधी अपनाउन विशेष तवरले प्रशिक्षित र प्रोत्साहित गरिने छ ।

८.५.४ जंगली मौरीहरुको संरक्षणका कार्यक्रमहरु सरोकारवाला निकायहरुसँगको सहकार्यमा सञ्चालन गरिने छ ।

४

३
माचिव

८.६. मह उत्पादन तथा बजार व्यवस्थापन

- ८.६.१ मह उत्पादन, विकासमा असल मौरीपालन अभ्यास (Good Beekeeping Practices) अवलम्बन गर्ने प्रोत्साहित गरिने छ ।
- ८.६.२ प्रमुख उत्पादन क्षेत्रको सरल पहुँचभित्र सरकारी, सहकारी, नीजि क्षेत्र र मह संकलकहरूलाई कम से कम महको प्रारम्भिक भौतिक अवस्था र चिसान परीक्षण गर्ने सुविधा उपलब्ध गराउन सहयोग पुर्याइने छ ।
- ८.६.३ मह उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, वसार पसार एवं भण्डारण गर्ने उद्यमिहरूले प्रत्येक चरणमा स्रोत सुचक विवरणहरू सुरक्षित राख्ने र खाद्य मापदण्ड अनुसारका औजार, उपकरण, भाँडा, वर्तनको प्रयोग गरी गुणस्तर कायम गर्ने प्रोत्साहन गरिने छ ।
- ८.६.४ विभिन्न प्रकारका महको उत्पादन, तथा बजारीकरणकोलागि बजारको सम्भावयता अध्ययन गरी बजारलाई सुनिश्चित र सुदृढिकरण गरिने छ ।
- ८.६.५ पम्परागत उत्पादनका अतिरिक्त पर्यास पूर्वाधार सम्पन्न मौरीपालक कृषक, सञ्चाल, समुह तथा उद्यमी व्यवसायीहरूलाई मौरी मैन, चोप (Propolis), कुट, शाहीखुराक (Royal Jelly) विशेष प्रकारको मह उत्पादन चाका, क्रीष्टल, एकल स्रोतको मह आदि विशिष्ट सामग्री उत्पादनका लागि प्रोत्साहित गर्न तालिमका अवशरहरू प्रदान गरिने छ । नेपालमा उत्पादित, मह र मौरीजन्य उपजहरूको विविधीकरणको विषयमा प्रचार प्रसारको व्यवस्था गरिने छ ।
- ८.६.६ महको भौगोलिक र बनस्पतिक श्रोत मौरीको प्रजाती र मह काढेको विधिका आधारमा महलाई लेवलिङ गर्ने प्रोत्साहन गरिने छ ।
- ८.६.७ मह संकलन, भण्डारण तथा प्रशोधनस्थल र विक्री प्रवर्द्धन लागि भौतिक पूर्वाधार विकासमा निजीक्षेत्रसग सहकार्य गरिने छ ।
- ८.६.८ महको आन्तरीक खपत प्रवर्द्धन गर्न आयुर्वेदिक उद्योग, राशन व्यवस्था गर्ने तुला सरकारी निकाय, अस्पताल, विद्यालय, होटलसग कारोबार गर्ने मह उत्पादक तथा व्यवसायिहरूलाई विशेष सहयोग गरिने छ ।

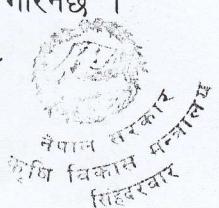
८.७. प्रोत्साहन र अनुदान

- ८.७.१ तुलनात्मक लाभका आधारमा मौरीपालनको विकास र विस्तारमा सघनता र तिव्रता ल्याउन विद्यमान अनुदानको स्तर वृद्धि गरिने छ ।
- ८.७.२ रानी उत्पादन, बैकिङ र आपूर्ति गर्ने चाहने क्षमतावान उत्साहि उद्यमीहरूलाई रानी व्यवस्थापन सामग्री आयात गर्ने र व्यवसाय स्थापना गर्न विशेष अनुदान सहित प्रोत्साहित गरिने छ ।
- ८.७.३ नीजि क्षेत्रका मौरीपालन सम्बन्धी सञ्चाल, सहकारी, समुह तथा उद्यमीहरूलाई मह संकलन भण्डारण, मह प्रशोधन एकाइ, प्राथमिक रोग निदान सुविधाको विकास एवं एपिस सेराना, एपिस सेरेना सेरेना र एपिस मेलीफेराको गोला छनोट तथा नक्ष सुधारका लागि विशेष तवरले प्रोत्साहित अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

१०३

६ ३०८-

सचिव

- ८.७.४ मौरीजन्य व्यवसाय जस्तै घार र उपकरण निर्माण, आधारचाका निर्माण, मह वा मौरी उपजको संकलन, प्रशोधन आदिमा निश्चित प्रतिशत वा तोकिएको रकम अनुदान दिने व्यवस्था गरिने छ ।
- ८.७.५ मौरीपालन व्यवसायको मूल्य श्रृङ्खलाको आधारमा व्यवसायीहरूको अभिलेख अध्यावधिक गरी छुट्टा छुट्टै तहमा अनुदान दिने व्यवस्था गरिने छ । एकै व्यक्ति वा समुहले दोहोरो अनुदान लिने परिपाटीको अन्त्य गर्नका लागि कुनै पनि गैर सरकारी स्वदेशी वा विदेशी संघ संस्थाहरूले पनि कुनै स्थान विशेषका व्यवसायिहरूलाई अनुदान दिने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न चाहेमा नेपाल सरकारको मौरीपालन सम्बन्धी काम गर्ने सरकारी निकायको स्वीकृति र समन्वय गरेर मात्र अनुदान दिने व्यवस्थालाई कडाईका साथ लागु गरिने छ ।
- ८.७.६ मौरीपालक कृषकहरूबाट विभिन्न कृषि वालीहरूमा परागसेचनबाट पु-याएको योगदानाको उच्च मूल्यांकन गर्दै सो बापतको अनुदान दिने व्यवस्था मिलाईने छ ।
- ८.७.७ प्रतिफलमा आधारीत अनुदान प्रणालीको विकास गरिने छ ।

८.८. मौरीपालनमा कर्जा

- ८.८.१ कृषि विकास बैंक, वाणिज्य बैंकहरू तथा अन्य वित्तीय संस्थाहरू मार्फत मौरीपालनमा लगानी गर्न व्यवस्था गरिने छ ।
- ८.८.२ महिला, दलित एवं पिछडिएका समुदायलाई समूह जमानी तथा धितोमा ऋण प्रदान गर्न पहल गरिने छ ।
- ८.८.३ प्रमुख उत्पादन क्षेत्रहरू (Growth centers) मा मौरी पालक कृषक, कृष सञ्चाल र नीजि मह कारोबारी, एवं श्रोतकेन्द्रहरूलाई अन्तरिम मह भण्डारण संचालन गर्न सस्तो सरल ऋण सुविधा प्रदान गरिने छ ।

८.९. विमा नीति प्रवर्द्धन

मौरीपालन व्यवसाय र मह कारोबार एवं स्थानान्तरण र वसार पसारमा रहेका मौरी तथा मह समेतमा जोखिमहरूबाट जोगाउन कम्पनीबाट बीमा नीति विकास, विस्तार र अवलम्बन गरिने छ ।

८.१०. करछुट नीति

- ८.१०.१ व्यावयिक मौरी पालनका लागि कर छुटका व्यवस्थाहरू कर सम्बन्धित कानूनमा उल्लेख भए बम्बजिम हुनेछ ।

८.११. मौरीपालन अनुसन्धानको व्यवस्था

- ८.११.१ मौरीपालनका विभिन्न पक्षहरूमा आवश्यक अनुसन्धानका लागि नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद, कृषि बन विश्व विद्यालय, कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन संस्थान, कृषि विभाग र

१३

७

सचिव

30/1

सम्बद्ध कार्यक्रमहरु तथा कार्यालयहरु, सम्बद्ध अन्य निकायलाई क्रियाशील तुल्याईने छ ।

- ८.११.२ कृषि वन विश्वविद्यालय, कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन संस्थान, कृषि अनुसन्धान परिषद एवं गैरसरकारी संस्थाहरुमा स्वदेशी विदेशी विश्वविद्यालयहरुसँग सम्बन्धन गरी अनुसन्धान र शोध प्रबन्ध तयार गर्न सक्ने व्यवस्था गर्न जोड दिइने छ ।
- ८.११.३ मौरीपालन अनुसन्धानको निमित्त प्रस्तावित सबै सरकारी, अर्धसरकारी एवं गैर सरकारी संस्थाहरुमा आवश्यक साधन र सुविधाको विकास गर्न जोड दिइने छ ।
- ८.११.४ नेपाल कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोष अन्तरगत प्रस्तावहरु माग हुदा मौरीपालनमा आवश्यक अनुसन्धानको लागि विशेष प्राथमिकता दिन जोड दिइने छ ।

८.१२. जनशक्ति विकास

- ८.१२.१ मौरी रोग, मौरी प्रजनन, मौरी व्यवस्थापन, मौरीपालन प्रसार तथा तालिम, उत्पादन विकास, बजार व्यवस्थापन आदि विभिन्न पक्षमा दक्ष जनशक्तिको विकास गरिने छ । यस कार्यमा मौरी पालक कृषकहरुलाई विशेष अवसरहरु उपलब्ध गराईने छ ।
- ८.१२.२ कृषि अनुसन्धान परिषद तथा कृषि र बन विश्वविद्यालय, कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन संस्थानमा दक्ष जनशक्तिको विकास गरिने छ ।
- ८.१२.३ गैर सरकारी क्षेत्र र निजी क्षेत्रका औद्योगिक प्रतिष्ठानहरुमा मौरीपालनको विभिन्न क्षेत्रमा स्तरीय सेवा प्रदान गर्ने दक्षता विकास गर्न प्रोत्साहन गरिने छ ।
- ८.१२.४ मौरीपालन स्रोतकेन्द्रहरुबाट सेवा विस्तार गर्न तालिमका अवसर प्रदान गरी दक्षता बढाईने छ ।
- ८.१२.५ कृषि विभाग, कृषि अनुसन्धान परिषद, कृषि तथा पशु विज्ञान विश्वविद्यालय, कृषि वन विश्वविद्यालयको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने खालका तालीम तथा पाठ्यक्रमको विकास गरिने छ ।
- ८.१२.६ कृषि सम्बन्धी व्यावसायिक शिक्षण प्रशिक्षण प्रतिष्ठानहरुमा मौरीपालन विशेष पाठ्यक्रम निर्माण गरी समावेश गराउन सम्बद्ध निकायहरुसँग पहल गरिने छ ।

उद्देश्य ७.२ सँग सम्बन्धित नीति र कार्यनीति

- ८.१३ महको गुणस्तर निर्धारण, प्रमाणीकरण र विषादि अवशेष नियन्त्रण
- ८.१३.१ नेपाली प्राकृतिक महको प्रांगारिक विशेषताहरु परिभाषित र प्रमाणित गरी तिनको संरक्षण व्यवस्था गरिने छ ।
- ८.१३.२ महमा विषादि अवशेष, अन्तरपदार्थ (Inert material) गह्रौं धातुहरु (Heavy metals), एन्टीवायोटीक्स आदिको नियन्त्रण जस्ता अवशेष अनुगमन योजना (Residue Monitoring Plan) सग सम्बन्धीत कार्यक्रमहरु विकास गरी कार्यान्वयन व्यवस्था गरिनेछ ।
- ८.१३.३ अवशेष परीक्षण र प्रमाणीकरणका लागि मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको सेवा लिन सम्बद्ध निकायहरुसँग सम्बन्ध गरिने छ ।

८.१३.३
८.१३.३

८.१३.३
८.१३.३

सचिव

- ८.१३.४ मौरीपालक तथा मह कारोबारीहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय र बजारका गुणस्तर मापदण्ड, असल मौरीपालन अभ्यास (Good Beekeeping Practices) एवं शर्तहरूका सम्बन्धमा समुचित प्रशिक्षण दिईने छ ।
- ८.१३.५ नेपाली महको वर्तमान स्तरमान (Standard) तयार गरी परागको आधारमा व्यावहारिक र यथार्थ परक बनाईने छ ।

८.१४. मह को वजारिकरण व्यवस्थापन

- ८.१४.१ नेपाली महमा लाग्ने कर न्यूनिकरण र सरलिकरणका लागि पहल गरिने छ ।
- ८.१४.२ भन्सार महशुल वृद्धि गरी विदेशी मह आयातलाई व्यवस्थापन गरिने छ ।
- ८.१४.३ उत्पादकत्व वृद्धि, गुणस्तर र उत्पादन लागत कम गराई नेपाली महको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा व्यापारिक प्रतिस्पर्धता बढाउने प्रयास गरिने छ ।
- ८.१४.४ राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय मेला, प्रदर्शनीहरूमा नेपाली-हिमाली मह, अगर्निक मह, विशेष प्रकारका मह तथा गोलाको प्रदर्शन गराउनेतर्फ प्रोत्साहन गरिने छ ।
- ८.१४.५ नेपाली महको पहिचान हुने गरी गुणस्तर व्यवस्थापन ट्रेड मार्क तथा साझा लोगोको विकास गरिने छ ।
- ८.१४.६ जंगली मौरीको मह काढा मौरी पर्यटन (Bee Tourism) को प्रवर्द्धन हुने खालका कार्यक्रमको निर्माण गरिने छ ।

८.१५. स्तरीयकरण अनुगमन र नियमन

- ८.१५.१ मौरीपालनका विभिन्न स्तर र क्षमता परिभाषित गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।
- ८.१५.२ प्राकृतिक र प्रशोधित महको परिभाषा र गुणस्तर (Standard) को समिक्षा र आवस्यकता अनुसार परिमार्जन गरिने छ ।
- ८.१५.३ यसरी निर्धारण गरीएका आधार तथ्यांकस्तर तथा मापदण्डहरू (Standards & Specifications) सरकारी निकाय लगायत अन्य सबै सम्बद्ध सरोकारवालाहरू समक्ष प्रसार र अनुगमन गरिने छ । अनुगमन गर्दा गुणस्तरका मापदण्डहरू, अवलम्बन गरेका आधारहरू, अभिलेख र प्रयोगशाला परिक्षणलाई समेत ध्यानमा राखिनेछ ।
- ८.१५.४ मौरीघार, उपकरण निर्माण उद्योग र मौरीपालन स्रोत केन्द्रहरूको र उत्पादीत सामाग्री समेतको निश्चीत मापदण्ड बनाई सो मापदण्ड अनुसारका श्रोतकेन्द्रहरूले जिल्ला कृषि विकास कार्यालय वा मौरीपालन शाखा कार्यालयहरूको सिफारिसमा व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयमा दर्ता तथा नियकरण गराएर मात्र कारोबार गर्ने पाउने व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ७.३ सँग संबन्धित नीति र कार्यनीति

८.१६ परागसेचनकोलागि मौरी परिचालन तथा व्यवस्थापन

- ८.१६.१ कृषकहरूमा परागसेचनको महत्व र मौरीको उपादेयता बोध गराउन बिशेष प्राथमिकता दिईने छ ।

१०८

सचिव

308

- ८.१६.२ बालीनालीमा फूल फुलेको बेला कीटनाशक विषादि छर्नु वाली उत्पादक र मौरीपालक कृषक दुवैलाई हानिकारक हुन्छ भन्ने चेतनाको विकास गराउने खालका कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिईने छ ।
- ८.१६.३ वागवानी फार्म तथा फलफूल खेती कृषकहरू सबैलाई मौरी प्रयोगमा ल्याउन प्रोत्साहित गरिने छ ।
- ८.१६.४ मौरी मित्र जीव भएकोले यसको बचावट र संरक्षण गर्न कृषकहरूलाई जागरूक गराउने खालका कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिईने छ ।
- ८.१६.५ परागसेचनको आवश्यकता, यसको महत्व र उपादेयता सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा मह नपार्ने मौरी, जंगली मौरी र अन्य परागसेचीसँगको प्रतिस्पर्धा हुने तवरबाट अगाडि बढाईने छ ।

उद्देश्य ७.४ सँग संबन्धित नीति र कार्यनीति

- ८.१७ .आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पिछडिएका वर्गको मूल प्रवाहिकरण
- ८.१७.१ आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पिछडिएका (महिला, दलित, आदिवासी, अपांग आदि) कृषक समुह र वर्गहरूलाई समूहगत रूपमा मौरीपालन अपनाउन विशेष तवरले प्रोत्साहित गरिने छ ।
- ८.१७.२ मौरीपालन सम्बन्धी तालिम, शैक्षिक भ्रमण एवं अन्य प्रसार र संगठनात्मक कार्यक्रमहरूमा पिछडिएका वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरिने छ ।
- ८.१७.३ महिला तथा पिछडिएका वन्चित वर्गका लागि विशेष कार्यक्रम प्याकेज ल्याईने छ, जसमा थप सहुलियत र प्रोत्साहन हुने छन् ।
- ८.१७.४ जंगली अवस्थामा रहेको मह शिकारको चेतना जगाई व्यवस्थित तवरबाट मह शिकार गरी मौरी पर्यटनलाई चाडको रूपमा ग्रहण गरी अगाडि बढाउने ।

८.१८ संस्थागत विकास

- ८.१८.१ महिला एवं पिछडिएका वन्चित बर्गलाई संस्थागतरूपमा संगठित गर्ने, मौरीपालन श्रोतकेन्द्रहरूको स्तर वृद्धि गर्ने र उनीहरूकोलागि सेवा तथा आपूर्तिलाई सुदृढ़ गराउने खालका कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिईने छ ।
- ८.१८.२ मौरीपालनको सर्वोपरी विकासको निमित्त प्रमुख उत्पादन क्षेत्रहरूको सहज पहुंचमा मौरी रोग निदान र व्यवस्थापन सहितका मौरी पालन कार्यालयहरू विस्तार गरिने छ ।
- ८.१८.३ कार्यरत मौरीपालन श्रोतकेन्द्रहरूको मूल्यांकन गरी आवश्यकता अनुकूल स्तर वृद्धि गरिने छ ।
- ८.१८.४ पिछडिएका वर्गका मौरीपालकहरूलाई समूह/सहकारी/संघमा संगठित गरी विशेष कार्यक्रम प्याकेज दिईने छ ।
- ८.१८.५ मौरी प्रवर्द्धनको लागि आवश्यक पर्ने कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन र विस्तार गर्दा एकद्वार प्रणाली मार्फत सम्बन्धित निकायमा पठाउने र कार्यान्वयन गराउने व्यवस्था मिलाईने छ ।

१.३
१.३-१०

सचिव

८.१८.६ जिल्लाको चरिचरन क्षेत्र सम्भाव्यता तथा आवश्यकताको आधारमा जिल्लाका मौरी पकेट क्षेत्रहरु छनौट गरी मौरीको मूल्य शृङ्खलाको आधारमा कलष्टर निर्माण गरी महिला, युवा एवं पिछडिएका बर्गलाई प्रोत्साहन हुनेगरि लक्षित कार्यक्रम निर्माण गरि अनुदानको व्यवस्था गरिने छ ।

९. संस्थागत संरचना

सरकारी, निजी तथा सहकारीको साझेदारी अवधारणा (Public Private Partnership) अनुसार हाल मौरीपालन तथा मौरीजन्य उत्पादन बिकास कार्यक्रममा प्रत्यक्ष वा परोक्ष तवरले कृषक, सहकारी सघ संस्थाहरुलाई समेट्ने गरि मौरीपालन सेवा बिस्तार तथा मौरीजन्य उत्पादन बिकास सम्बन्धी मौरी प्रवर्द्धन निर्देशक समिति गठन गर्न सकिनेछ । निर्देशक समितिको सिफारिसमा मौरी प्रवर्द्धन नीतिमा आवस्यकता अनुसार समय सापेक्ष परिमार्जन गर्न सकिने छ ।

१०. आर्थिक पक्ष

यो नीति र यस नीति वमोजिम मौरपिलनको क्षेत्रका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार वा विदेशी संघ संस्थाहरुको तर्फबाट प्राप्त हुने अनुदानमा सरकारी बजेट प्रणाली मार्फत बजेटको माध्यमबाट व्यवस्थापन गरिने छ मौरीपालन तर्फ युवाहरुको आकर्षण बृद्धि भएकोले युवा लक्षित कार्यक्रमका लागि विशेष बजेटको व्यवस्था गरिने छ ।

११. कानूनी व्यवस्था

यस नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नको लागि आवस्यकता अनुसार ऐन, नियम तथा निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्डहरु तर्जुमा गरिने छ ।

१२. अनुगमन र मूल्याङ्कन

यस नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नको लागि अनुगमन र मूल्याङ्कनमा संस्थागत संरचनामा उल्लेखित सरकारी कार्यालयहरु तथा अन्य सरोकारवाला संघ संस्थाको संलग्नतालाई सुनिश्चित गरि सहभागितात्मक एवं समन्वयात्मक पद्धतिलाई वढावा दिईने छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनमा संयोजनको भूमिका कृषि विकास मन्त्रालय वा यसले तोके वमोजिमको सरकारी निकायले गर्ने छ ।

१३. जोखिम

यस नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट महको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि, परागसेचन कृया प्रवर्द्धन भै वाली उत्पादनमा बृद्धि हुने तथा वातावरण संरक्षणमा सहयोग हुनेहुनाले जोखिम हुने देखिदैन ।

१३
११

सचिव
३०८

१४. बाधा अङ्काउ फुकाउने

यस नीतिको कार्यान्वयनको सिलशिलामा कुनै बाधा अङ्काउ परेमा वा समस्या उत्पन्न भएमा कृपि विकास मन्त्रालयले त्यस्तो बाधा अङ्काउ फुकाउन आवश्यक निर्णय गर्ने छ ।

३

३४

सचिव

कृषि विभाग अन्तरगत संचालित मौरी, च्याउ, रेशम
कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७०
पहीलो सशोधन २०७३

नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को मिति २०७०।९।१८ को नीर्णयबाट स्वीकृत
नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को मिति २०७३।५।१९ को निर्णयबाट प्रथम पटक
सशोधित

नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
आश्विन २०७३

मौरी, च्याउ र रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७० पहिलो संशोधन २०७३

प्रस्तावना

कृषि प्रधान देश नेपालमा छैसठी प्रतिशत जनताको जीविकोपार्जनका श्रोत कृषि रहेको र कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा करिव पैतिस प्रतिशत कृषि क्षेत्रले योगदान गरेको अवस्था छ। देशको रोजगारीको प्रमुख क्षेत्र कृषि भएकोले कृषि व्यवसायलाई व्यावसायिक, प्रतिस्पर्धि र बातावरण अनुकूलन बनाई कृषि उपजको उत्पादन तथा आन्तरिक खपत बढाई आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रबर्द्धन गर्ने मूल उद्देश्य राखी मौरी, रेशम र च्याउ सम्बन्धि कार्यक्रममा अनुदानको व्यवस्थागरी कृषिमा नेपाली नागरीकलाई आकर्षित गर्न बिशेष कार्यक्रम संचालन गर्न लागिएको छ।

निम्न आय भएका कृषक वर्गलाई रेशम खेती, मौरी गोला तथा मौरी पालन सामाजीमा अनुदान दिई महको उत्पादन बढाउने मौरीपलान सम्बन्धी औजार उपकरणको उद्योग व्यावसाय गर्ने व्यावसायी तथा युवा वर्गलाई व्यावसायिक मौरीपालन, च्याउ तथा च्याउको वितरण उत्पादन, र रेशम धागो तथा रेशम कपडा उत्पादन कार्यमा आकर्षित गर्न अनुदान सहुलियत दिन आवश्यक परेकोले मौरी, च्याउ, रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७० मा संशोधन तथा परिमार्जन गर्न आवश्यक देखीएकोले नेपाल सरकारबाट व्यावसायिक कीट विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधी, २०७३ लागू गरिएको छ।

परिच्छेद १ प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

- १.१. यो कार्यविधिको नाम “मौरी, च्याउ, रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३” रहेको छ।
- १.२. यो कार्यविधि कृषि विकास मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको मितिबाट प्रारम्भ हुनेछ।

२. परिभाषा:

विषय र प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,

- २.१. “व्यावसायिक कीट विकास कार्यक्रम” भन्नाले मौरीपालन तथा च्याउ खेतीसँग सम्बन्धीत कार्यक्रम सम्झनु पर्दछ,
- २.२. “च्याउ उत्पादन कार्यक्रम” भन्नाले ताजा च्याउ उत्पादन गर्ने, प्रशोधन गर्ने, विक्री वितरण सम्बन्धी काम गर्ने र च्याउको वितरण उत्पादन तथा विक्री वितरण गर्ने कार्य बुझाउदछ।
- २.३. “मौरीपालन व्यवसाय” भन्नाले मह, मौरीजन्य बस्तुहरु उत्पादन, मौरी पालन र मह प्रशोधन प्रयोगहुने औजार उपकरणहरूको निर्माण र विक्री वितरण, मह र मौरीजन्य बस्तुहरुको प्रशोधन, गुणस्तर भापन, प्रमाणिकरण र विदेश निकासी गर्नेसम्मका कार्यक्रम बुझाउदछ।
- २.४. “निम्न आय भएका कृषक” भन्नाले वार्षिक भन्दा कम आय भएका कृषक बुझाउदछ।
- २.५. “व्यावसायिक मौरी कृषक” भन्नाले कम्तीमा पनि ५० घार मौरीपालन गर्ने कृषक बुझनु पर्दछ।
- २.६. “मह व्यवसायी” भन्नाले वर्षैभरी मह संकलन, प्रशोधन तथा बेचविखन गर्ने, मौरी घार तथा मौरीपालन।
- २.७. उपकरणहरु उत्पादन गरी विक्री वितरण गर्ने जस्ता कारोबार गर्ने उद्योग व्यवसाय दर्ता गरेको व्यक्ति र फर्मलाई सम्झनु पर्दछ।

१
८५

- २.८. "व्यावसायिक च्याउ खेती गर्ने कृषक" भन्नाले बर्ड भरीमा कम्पोज्ट वा पराल वा अन्य माध्यममा च्याउको खेती गरी कम्तीमा पनि वार्षिक ५ लाख आमदानी गर्न सक्ने कृषक र फर्म बुझ्नु पर्दछ ।
- २.९. "पेरीअर्वन क्षेत्र" भन्नाले शहरको छेउछाउ र शहरसंग जोडिएका यातायातको सुविधा भएका क्षेत्र पर्दछन् ।
- २.१०. "मह निर्यात प्रवर्द्धन" भन्नाले व्यावसायिक रूपमा मह उत्पादन, उत्पादित महको प्रशोधन, गुणस्तर मापन, प्याकीङ्ग तथा विदेश निकासी गर्ने कार्य जनाउँछ ।
- २.११. "रेशमखेती विकास कार्यक्रम" भन्नाले किम्बु खेती र रेशम कीरापालन सम्बन्धी सम्पूर्ण क्रियाकलापहरु बुझाउँछ ।
- २.१२. "कीम्बु खेती विस्तर" कार्यक्रम भन्नाले कीम्बु विरचा उत्पादन, विक्री वितरण, कीम्बु विरुवा रोपण गर्ने कार्य बुझाउँछ ।
- २.१३. "रेशम कीरा पालन" भन्नाले रेशम विज उत्पादन, भण्डारण, वितरण, चौकी कीरा पालन, ठूला कीरापालन । विजकोया उत्पादन, कोया उत्पादन, कोया टीप्से, सुकाउने तथा विक्री वितरण गर्ने सम्मका कार्यक्रम बुझाउँछ ।
- २.१४. "रेशमजन्य उद्योग" भन्नाले ताजा कोकुन खरिद गरि सुकाउने, धागो निकाल्ने, कपडा तयार गर्ने, कीम्बु र रेशम कीराबाट विभीन्न रेशमजन्य बस्तु उत्पादन गरी विक्री वितरण सम्बन्धी कार्यहरु गर्ने सामुहिक वा व्यक्तिगत व्यवसायलाई जनाउँछ ।
- २.१५. "व्यावसायिक रेशम कृषक" भन्नाले कम्तीमा पनि १० रोपनीमा कीम्बु खेती लगाई एक पटकमा कम्तीमा ४ बाक्स (८०००० कीरा) रेशम कीरा पालन गर्ने कृषक बुझ्नु पर्दछ ।
- २.१६. "रेशम व्यवसायी" भन्नाले नियमित रूपमा कृषकहरूबाट उत्पादित रेशम कोकुन सकलन, गर्ने, धागो निकाल्ने, रेशम कपडा तथा अन्य रेशमजन्य बस्तु उत्पादन गरी विक्री वितरण गर्ने जस्ता कारोबार गर्ने उद्योग व्यावसाय दर्ता गरेको व्यक्ति र फर्म सम्झनु पर्दछ ।
- २.१७. "एपी टुरीजम" भन्नाले मौरीपालनको माध्यमबाट विदेशी तथा स्वदेशी पर्यटकहरूलाई आकर्षण गर्ने विभिन्न क्रृयाकलाप सञ्चालन गर्ने बुझाउँछ ।
- २.१८. "पेरीअर्वन क्षेत्र" भन्नाले शहरको छेउछाउ र शहरसंग जोडिएका यातायातको सुविधा भएका क्षेत्र पर्दछन् ।

३. उद्देश्य:

यस कार्यविधिका उद्देश्य देहाय वमोजिम रहेका छन् :-

- क) मह र च्याउको आन्तरीक उपभोगमा वृद्धि गराई खाद्य पोषणमा सुधार ल्याउन जनचेतनामूलक कार्यमा अनुदान उपलब्ध गराउने ।
- ख) गुणस्तर मह तथा मौरीजन्य बस्तुको उत्पादन गरी विदेशमा निकासी गर्ने ।
- ग) रेशम खेतीलाई व्यवसायिकरण गर्ने प्रेरित गराई आयत प्रतिस्थापन गर्दै निर्यात बढाउने ।
- घ) ४० % भुगोल ओगटेको बन क्षेत्रको सदुपयोग गरि मौरीपालन, च्याउखेती तथा रेशम उद्योग मार्फत आत्मनिर्भर गराउने ।

२

परिच्छेद २

मौरीपालन र च्याउ खेती

- २.१ मौरी पालन तथा च्याउखेतीबाट गरीबी न्यूनीकरण तथा खाद्य सुधार कार्यक्रम सञ्चालन देहाय अनुसार हुनेछ
- क) भूमीहिन, गरिव तथा न्यून आय भएका कृषक समुदायहरू बसोबास गर्ने क्षेत्रहरुको छानौट गरिने छ।
  - ख) गरीबीको रेखामुनी रहेका र आफ्ने जमिनको उत्पादनले वर्षदिन खान नपुग्ने र पेरीआर्वन क्षेत्रमा रहेका चेपाङ्गु र अन्य समुदायहरूलाई लक्षित गरि यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
  - ग) कार्यक्रमसंग सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालय जिल्ला विकास समिति समेतको सहयोग र सहकार्यमा चेपाङ्गजस्तै अन्य गरिव विपन्न परिवारको बाहुल्यता भएको मौरीपालनको हकमा जगल र मौरी चरन क्षेत्र भएको तथा च्याउको हकमा विपानु च्याउको सेवनबाट जीउधनको क्षति भएको र शहरी क्षेत्रको आसपासको क्षेत्रको पहिचान गरी जिल्ला कृषि विकास कार्यहरूले बजेट तथा कार्यक्रम योजना तर्जुमा गरी योजना तर्जुमा गोष्ठिको समयमा व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।
  - घ) प्रस्तावित कार्यक्रमहरु (अनुसुची २) प्राप्त भएपछि कार्यक्रम कार्यान्वयन समिति सहितको विषय विशेषज्ञको प्राविधिक टोली सम्बन्धित क्षेत्रमा गएर (अनुसुची ६) भौगोलिक तथा प्राविधिक पक्षहरूको स्थलगत निरीक्षण गरी प्रथामिकता क्रम निर्धारण गरिने छ। उपलब्ध भएका योजनाहरू मध्येबाट प्राप्त भएको बजेटको आधारमा प्रथामिकताको आधारमा कार्यक्रम लक्ष्य निर्धारण गरी पेश गरिने छ। कार्यक्रम स्विकृत भै सकेपछि जिल्ला कृषि विकास कार्यालय मार्फत सम्झौता (अनुसुची ४) गरि कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।
  - ङ) समुहमा आवद्ध इच्छुक कृषकहरूलाई ३ दोखि ७ दिने सैद्धान्तिक तथा व्यावहारीक तालीम प्रदान गरिने छ।
  - च) तालीम प्राप्त कृषकहरूले तालीममा सिके अनुसार च्याउ खेती तथा मौरीपालन गर्नु पर्नेछ।
  - छ) मौरीपालन गर्ने कृषकले मौरी चरनको विकास र विस्तार गर्न आवश्यक पर्ने चुरीको तथा अन्य मौरी चरन उपयोगी बोट विरुवा लगाउन तथा संरक्षण गर्न प्रोत्साहित गरिने छ। यसको लागि बन कार्यालय र बन उपभोक्ता समितिहरू सगको समन्वय र सहकार्यमा आगामी आ.व.हरूमा कार्यक्रम योजना तर्जुमा गरिने छ।
  - ज) कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिको व्यवस्था : जिल्ला कृषि विकास कार्यालय/मौरीपालन तथा रेशमखेती विकास कार्यक्रमहरूबाट प्राप्त भएका योजनाहरूको प्रथामिकता क्रम निर्धारण गर्नकोलागि अनुसुची ७ अनुसारको कार्यक्रम कार्यान्वयन समीतको व्यवस्था गरिने छ।

आर्थिक पक्ष

मौरी पालन तथा च्याउखेतीबाट गरीबी न्यूनीकरण तथा खाद्य सुधार कार्यक्रमको आर्थिक पक्ष देहाय अनुसार हुनेछ

१. तालिममा सहभागी प्रशिक्षक तथा प्रशिक्षार्थीहरुको नियमानुसारको पारिश्रमिक तथा आते जाते भत्ता, खाजा, स्टेशनरी एवं तालीम सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने सामाग्रीहरुको नियमानुसारका खर्चहरू
२. व्यावसायिक रूपमा च्याउ खेती गर्न आवश्यक पर्ने प्लाटिक, बाँस, तथा अन्य सामाग्री र उक्त टनेल बनाउने मिस्त्रीको ज्याला समेतको खर्च टनेल निर्माण समेतमा ९० प्रतिशत अनुदान दिने
३. च्याउको वित्त ९० प्रतिशत मूल्य अनुदानमा खरिद गरि वितरण गर्ने।
४. च्याउ खेतीगर्न आवश्यक पर्ने पराल, मलखाद तथा अन्य सामाग्रीहरुको मूल्यमा ९० प्रतिशत अनुदानमा वितरण गर्ने।

२

✓

३

मुझ

१३

५. ५ हजार च्युरीको विरुद्धा उत्पादन गर्ने नर्सरी स्थापना गर्न आवश्यक खर्चमा प्रति नर्सरी ५० हजारका दरले निजी नर्सरी धनीलाई अनुदान दिने ।
६. मौरीपालन गर्न आवश्यक पर्ने घार तथा अन्य उपकरणहरु एक पटकलाई ९० प्रतिशत अनुदानमा सम्बन्धीत मौरीपालन कार्यालय वा व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयमा सुची दर्ता गरेका श्रोत केन्द्रहरुबाट लक्ष्य अनुसारको सख्यामा खरिद गरिए वितरण गर्ने वा व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयले तोकेको अनुसुची १८ अनुसारका श्रोत केन्द्रबाट खरिद गर्न लगाई श्रोत केन्द्रलाई लागत मूल्यको ९० प्रतिशत मूल्य अनुदान दिने ।
७. स्थानियस्तरमा उपलब्ध हुन नसक्ने आवश्यक सामाग्रीहरु कार्यस्थलसम्म ढुवानी गरी लैजादा लाग्ने स्थानिय दररेट नुसारको सतप्रतिशत ढुवानी ।
८. मौरीपालन तथा मह प्रशोधन र मौरीजन्य उत्पादन प्याकिङ्गमा प्रयोग हुने औजार उपकरणमा ९० प्रतिशतसम्म मूल्य अनुदानमा उपलब्ध गराउने ।

२.२ व्यावसायिक मह उत्पादन तथा मह निर्यात प्रवर्द्धन कार्यक्रम

- २.२.१ व्यावसायिक मह उत्पादन तथा मह निर्यात प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन प्रकृया देहाय अनुसार हुनेछ ।
- क) व्यावसायिक रूपमा मौरीपालन गर्ने जिल्ला क्षेत्र तथा काठमाण्डौ, ललितपुर जस्ता महको व्यावसाय गर्ने क्षेत्रहरुमा व्यावसायिक रूपमा मौरीपालन गरिए मह र मौरीजन्य वस्तुको उत्पादन र विक्री वितरण गर्ने, मौरी घारगोला सहित मौरी पालन औजार उपकरणहरु निर्माण र विक्री वितरण गर्ने, महको संकलन, प्रशोधन, र बजारीकरण गर्ने, महको निकासी गर्न आवश्यक पर्ने मापदण्डहरुको तयारी गरिए महको निकासी गर्ने उच्चमी व्यावसायीहरुलाई लक्षित गरिए यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- ख) यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने महको व्यापार प्रवर्द्धनमा लागेका मह व्यावसायिक उच्चमी तथा मह उत्पादकहरुसँगको Public Private Partnership (PPP) को अवधारणा अनुसार सञ्चालन गरिने छ ।
- ग) यो कार्यक्रम समन्वय समितीले छनौट तथा सिफारीस गरेका आधारमा व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालय वा मौरीपालन विकास शाखा कार्यालयहरु मार्फत सञ्चालन हुनेछ ।
- घ) व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालय वा सम्बन्धीत मौरीपालन विकास कार्यालयहरुले राष्ट्रिय पत्रिकामा प्रत्येक आ.व.को शुरुमा निश्चित समय सिमा राखि कार्यक्रम प्रस्तावको लागि सूचना आव्हान गर्ने छन् र सो अवधिभीत्र सरोकारवालाहरुले प्रस्ताव पेश गर्नु पर्नेछ ।
- इ) मह उत्पादन तथा बजारीकरण सम्बन्धी प्राविधिक तालीमहरु आवश्यकता अनुसार व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालय र मौरी विकास शाखा कार्यालयहरु मार्फत सञ्चालन गरिने छ ।
- ज) नियमानुसार तोकीएको अनुदान सहित अनुदान बाहेक मह र मौरीसंग सम्बन्धीत उद्योग व्यावसाय सञ्चालकहरुबाट गर्नु पर्नेछ ।
- झ) श्रोत केन्द्र स्थापनाको लागि प्रस्ताव पेश गरिए कार्यक्रम शुरु गरेका फर्म उद्योगहरुले सरकारी दर रेट अनुसारको मूल्यमा मौरी रानु, मौरी गोला घार तथा मौरी उपकरणहरु उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- ज) अनुसुची.७.अनुसारको कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिबाट प्राप्त भएका योजनाहरुको प्रथामिकता क्रम निर्धारण गरिए अनुदान प्रदान गरिने छ ।

२.२.२ व्यावसायिक मह उत्पादन तथा मह निर्यात प्रवर्द्धन कार्यक्रमको आर्थिक पक्ष देहाय अनुसार हुनेछ ।

- क) मह प्रशोधनसंग सम्बन्धीत औजार उपकरण तथा मौरी गोला सहितको घारमा ५० प्रतिशत अनुदान ।
- ख) मौरीको रानु, मौरी घार र मौरी गोला उत्पादन श्रोत केन्द्र स्थापना गर्न आवश्यक पर्ने औजार उपकरण र अन्य सामाग्रीहरुमा ५० प्रतिशत वा एक पटकलाई बढिमा रु १० लाख सम्मको अनुदान ।

२९

४८

४

४८

४८

- ग) तोरी र अन्य मौरी चरन क्षेत्रमा मौरी घार स्थानान्तर तथा तोरी र अन्य मौरी चरन क्षेत्र विकास कार्यक्रमको लागी कृषकहरुलाई तोरीको विउ, अन्य बोट विरुवा, मलखादमा अनुदान शत प्रतिशत दिने।
- घ) व्यावसायिक मौरीपालक कृषकहरुलाई मौरीगोला घार वा आधारचाका एवं औजार उपकरणहरु मूल्य अनुदान दिदा व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयबाट तोकेको श्रोत केन्द्रहरुबाट मात्र खरिद गर्न लगाई सम्भव्यीत श्रोत केन्द्रलाई भुक्तानी दिने। अनुदान पाउने कृषकहरुलाई नगद अनुदान नदिने।
- ड) सुचना प्रवाह गर्न लाग्ने खर्च सम्बन्धित कार्यक्रमबाटै गरिने छ।

२.३. एपीटुरीजम कार्यक्रम

विदेशी पर्यटकहरुलाई नेपालमा रहदा नेपालको मौलिकतमा उत्पादीत मह र मौरीजन्य सहउत्पादन सेवन गराई सन्तुष्टि दिनुका साथै विदेशी बजारमा नेपालको उत्पादनको माग होस भन्ने उदेश्यकासाथ यो कार्यक्रम सञ्चालन गरीनेछ। नेपाल व्यापार एकिकृत रणनीती २०१० अन्तर्गत मह समावेश हुनु र नेपालमा मह निकासी गर्न आवश्यक पर्ने मापदण्डहरु पुरा गर्ने एकीकोटेड प्रयोगशाला नहुनुले महको निकासी गर्न कठिनाई भइ रहेको अवस्थामा नेपाल भ्रमणमा आएका विदेशी पाहुनहरुलाई नेपालको हावापानी र बनस्पतीहरुको पुष्परसबाट तयार भएको महलाई तुरन्तै घारबाट निकालेर चाका सहित सेवन गराउने र नेपाली महको पौष्टीक मात्र होइन मेडिकल भ्यालु पनि छ भन्ने सन्देश दिइ विश्व बजारमा नेपाली महको विशेषता वारे प्रचार प्रसार गर्ने यो कार्यक्रमको मुख्य उदेश्य रहेको छ। मौरीपालन केवल महको लागि मात्र होइन मौरीबाट प्राप्त हुने अन्य मौरीजन्य उत्पादनहरु जस्तै राजश्री खुराक, कुट, चोप र मैन समेतको प्रयोग वारे जन चेतना जागृत गर्ने र भविश्यमा एपी थेरापी सम्मका कार्यक्रमहरु पनि सञ्चालन गरि मौरीपालनकै माध्यमबाट स्वदेशी तजा विदेशी पर्यटकहरुलाई आकर्षण गर्नु नै यो कार्यक्रमको लक्ष्य हुने छ।

२.३.१ एपीटुरीजम कार्यक्रम सञ्चालन देहाय बमोजिम गरिने छ :

- क) पर्यटकहरुको बढी आवातजावत गर्न सक्ने, यातायतको सुविधा भएको र मौरी चरनकोलागी प्राकृतिक तथा मानवनिर्मात मौरी चरनको व्यवस्था भएको र सम्भव भए सम्म होस स्टेको समेत व्यवस्था भएको आधारमा एपीटुरीजम जिल्ला वा क्षेत्र निर्धारण गरिने छ।
- ख) आवश्यक पूर्वाधार भएको र मौरीपालनको लागि सम्भावना भएका जिल्लाहरुहरुमा एपी टुरीजम सञ्चालन गर्न इन्छुक व्यवसायी वा समुहहरुलाई सुचना प्रकाशन गरी निवेदन दिनको लागि आक्रान्त गरिने छ।
- ग) यो कार्यक्रम व्यवसायिक कीट विकास निर्देशनालय वा मौरी विकास कार्यलयहरुबाट सञ्चालन हुने छ।
- घ) यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवसायी वा समुहले मौरीधार राख्ने ठाउको वरीपरी वा एक की मी को दुरीसम्म भए पनि पहाडमा भए कम्तीमा पनि ५ रोपनी र तराइमा भए १ विघा जमिनमा मौरी चरनलाई उपयुक्त हुने मौसम अनुसारका वाली वा फुलका बोट विरुवाहरु लगाउनु पर्ने छ।
- ड) अनुसुची १ अनुसारको आवेदन दिने व्यक्ती वा समुहहरुको छानौट अनुसुची ७. अनुसारको कार्यान्वयन समितीले गर्ने छ।

२.३.२ एपीटुरीजम कार्यक्रम सञ्चालनको आर्थिक पक्ष निम्नानुसर हुने छ :

व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालय वा मौरीपालन विकास कार्यालयहरुले स्वीकृत कार्यक्रमको आधारमा निम्न शिर्षकहरुमा खर्च गर्ने लागत अनुमान तयार गरि सोही अनुसार खर्च गर्ने गराउने व्यवस्था मिलाइने छ।

क. एपी टुरीजम पकेट क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन तथा प्रचार प्रसार गर्न आवश्यक पर्ने खर्चहरु।

ख. एपी टुरीजम पकेट क्षेत्र स्थापनाको लागी कम्तीमा पनि ५० वटा घार गोला र मौरीपालन उपकरणहरु सहितको सेटमा स्थानीय दर रेट अनुसारको मूल्यको पहिलो पटक ९० प्रतिशत मूल्य छुटमा सामान उपलब्ध गराउदा लाग्ने खर्चहरु।

२९

८८

५
१५७

१३

ग. एपी टुरीजम पकेट क्षेत्र निर्धारण गर्दा आवेदन छनौट गर्दा जाने छनौट समिती तथा सम्भाव्यता अध्ययन र प्राविधिक सेवा टेवा दिन बर्षमा कम्तीमा पनी ४ पटक अनुगमन गर्ने जाने विषय विशेषज्ञको नियमानुसारको दै.भ. तथा दै.भ.भ का खर्चहरु ।

घ. सुचना प्रकाशन, होडिंग बोर्ड तथा अन्य भैपरी आउने खर्चहरु ।

२.४. सामुदायिक वा कबुलियत बनसँगको सहकार्यमा विपन्न वर्ग लक्षित मौरीपालन विकास कार्यक्रम सञ्चालन

नेपालमा मौरी चरनको मुख्य श्रोत भनेकै प्राकृतिक बन जगल नै हो । मौरीचरनको मुख्य श्रोतको रूपमा रहेका सामुदायिक वा कबुलियत बनजङ्गलहरुका उपभोक्ताहरुलाई बनबाट अतिरिक्त आम्दानी लिन र सामुदायिक बनहरुमा मौरीको लागी उपयुक्त हुने बोट विरुवाहरु रोपण गर्दै मौरी चरनको विस्तार र संरक्षण बन उपभोक्ताहरुबाटै गर्न उत्प्रेरित गराउने उदेश्यकासाथ यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । आ.ब बन उपभोक्ताहरुबाटै गर्न उत्प्रेरित गराउने उदेश्यकासाथ यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । आ.ब २०७३।०७।४ मा नमूनाको रूपमा ३ जिल्लामा सञ्चालन गरि आगामी आ ब हरुबाट सम्भाव्यताको आधारमा मौरीपालन विकास शाखा कार्यालय तथा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरु मार्फत सञ्चालन गर्दै लिगिने छ ।

२.४.१ यो कार्यक्रम सञ्चालनको प्रकृया निम्नानुसार हुने छ :

क) प्राकृतिक रूपमा मौरीचरन उपलब्ध हुन सम्मे सामुदायिक वा कबुलियत बन भएका र उपभोक्ताको रूपमा विपन्न वर्गका समुदायहरु रहेका क्षेत्रका जिल्लाहरु कार्यक्रम प्रस्तावका समयमै जिल्ला विशेष तोकी या जिल्ला विशेष नतोकीए पनि सम्भाव्य जिल्ला वा क्षेत्रहरुलाई आधार मानी कार्यक्रम योजना प्रस्ताव गरिने छ ।

ख) यो कार्यक्रम व्यवसायीक कीट विकास निर्देशनालय वा मौरीपालन विकास कार्यालयहरु मार्फत सञ्चालन हुने छ ।

ग) कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पूर्व सम्बन्धित जिल्लाहरुका जिल्ला बन कार्यालयहरुसँग समन्वय गरी सरोकारवालाहरु समेतको सलग्नतामा २ वटा अन्तरकृया गोष्ठी सञ्चालन गरिने छ ।

घ) यदि गोष्ठीबाट जिल्लामा मौरीपालनको लागी उपयुक्त सहमतीको आधारमा १ मात्र समुह निर्णय भएमा सोही समुह मार्फत कार्य प्रारम्भ गर्ने र २ वा २ भन्दा बढि सामुदायिक वा कबुलियत बन उपभोक्ता समुहहरु इच्छुक भएमा ७ दिनको समयावधि राखी सम्बन्धित जिल्ला बन कार्यालयमा नै आवेदनकोलागी सुचना टाँस गरिने छ ।

ड) आवेदन दिने समुहहरु मध्ये लक्ष्य अनुसारका समुह छनौट तथा कार्यान्वयन अनुसुची ७. अनुसारको कार्यक्रम कार्यान्वयन समिती गठन गरिने छ । सो समितिले नै समुह छनौट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने छ ।

च) न्युन आय भएका र महिला उपभोक्तहरु समावेश रहेको समुहलाई प्रथामिकता दिइने छ ।

२.४.२ सामुदायिक वा कबुलियत बनसँगको सहकार्यमा विपन्न वर्ग लक्षित मौरीपालन विकास कार्यक्रम सञ्चालनको आर्थिक पक्ष निम्नानुसार हुने छ ।

क. छनौट भएका बन उपभोक्ता समुहहरुलाई नगद अनुदान नदीइ मौरी गोला घार, आधारचाका र अन्य उपकरणहरु अनुसुची १८ अनुसारका मापदण्ड पुरा गरेका श्रोत केन्द्रबाट उपलब्ध हुने व्यावस्था मिलाइने र मौरी घारगोला, आधारचाका, स्टेण्ड र उपकरणहरुको मुल्य अनुदान सम्बन्धीत श्रोत केन्द्रलाई नै मूल्यमा अनुदान प्रदान गरिने हुदा कुनै पनि टेण्डर प्रकृयाबाट सामान खरिद गरिने छैन ।

ख. मौरी चरन क्षेत्र विस्तारकोलागी आवश्यक पर्ने फुस वा च्युरीका बोट विरुवा उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने नर्सरी स्थापनाको लागी रु. ५०००००/- सम्बन्धीत उपभोक्ता समितीलाई उपलब्ध गराइने छ ।

ग. गोष्ठी तथा तालीम सञ्चालन गर्दा लान्ने खर्च निर्देशनालयबाट भक्तानी हुने व्यावस्था मिलाइने छ ।

घ. कार्यक्रमको विस्तृत खर्च विवरण अनुसुची दमा उल्लेख गरिएको छ ।

२८

६

७

१८
१९

२.५ गुणस्तर रानु उत्पादन कार्यक्रम

मौरीको गोला मजबूत हुनु नहनु र स्वास्थ्य एव गुणस्तरीय गोला हुनु नहनुमा रानु मौरीले प्रमुख भूमिका खेलेको हुन्छ । खास गरि विदेशबाट आयतित मेलिफेरा जातको मौरीको रानुको गुणस्तर कायम गर्न नसक्दा मौरीपालक कृषकहरूको मह उत्पादनमा दिनानुदिन हास हुदै आइ रहेको गुनासो आएकोले सरकारी स्तरबाटै गुणस्तर रानु उत्पादन गरी कृषकहरूलाई वितरण गर्ने उदेश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

२.५.१. यो कार्यक्रम निम्नानुसार सञ्चालन गरिने छ ।

- क) यो कार्यक्रम मौरीपालन विकास शाखा कार्यालयहरूले सञ्चालन गर्ने छन् ।
- ख) मेलिफेराको हकमा मौरीको आमा गोलाहरु छनौट गर्दा सकभर भाले र रानु छुटा छुट्टै क्षेत्रबाट समायोजन गर्ने गरी गरिने छ ।
- ग) फर्म केन्द्रहरूमा आमा गोला व्यावस्थापन गर्न नसकेमा मौरीपालनमा लामो अनुभव हासिल गरेका र विगत वर्षहरूमा पनि श्रोत केन्द्रको रूपमा रानु उत्पादन गरी घार गोला विक्री वितरण गरेका अनुभवी व्यवसायीक मौरीपालकहरूलाई स्थान विशेष तोकी ७ दिनको अवधि राखी सुचना प्रवाह गरी आवेदन आब्हान गरिने छ । निर्धारीत समयावधि भित्र आवेदन दिने व्यवसायीहरूको छनौट गरि रानु उत्पादन गर्ने जिम्मेवारी दिन सकिने छ । तर यस्ता निजी एपीयरीहरूमा रानु उत्पादनको समयमा प्राविधीकहरूको नियमीत निगरानी राख्नु पर्नेछ । सेरेना मौरीको हकमा नेपालमा पाइने सेरेना मौरीका विभिन्न प्रजातीहरूबाट कस गराई गुणस्तरीय रानु उत्पादन गरिने छ ।
- घ) सरकारी फर्म वा सरकारी फर्मको अनुदानमा उत्पादीत रानुहरु निम्नतम राजश्व शुल्क लिई मौरीपालक कृषकहरूलाई वितरण गरिने छ । रानु उत्पादन गर्नु अगावै मौरीपालक कृषक समुह, व्यवसायी वा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरु मार्फत अग्रीम रानुको माग संकलन गरिने छ ।
- ङ) रानु उत्पादन गर्नको लागि श्रोत केन्द्रको पूर्वाधार भएका फर्म वा व्यवसायीहरूले मौरीपालन विकास शाखा कार्यालयहरूमा रानु उत्पादन श्रोत केन्द्र दर्ता गराएर दर्ता भएका श्रोत केन्द्रमा मौरी विषय विशेषज्ञहरूबाट गुणस्तर प्रमाणित गराएर मात्र रानु उत्पादन तथा विक्री वितरण गर्न पाउने छन् ।
- च) निजी क्षेत्रलाई रानु उत्पादन गर्न एपीयरीको छनौट अनुसुची ७ अनुसारको समितीबाट गरिने छ :

२.५.२ गुणस्तरीय रानु उत्पादनको आर्थिक पक्ष निम्नानुसार हुनेछ :

- २.५.२.१ सरकारी मौरी फर्म केन्द्रमा लक्ष्य अनुसारका मौरी रानु उत्पादन तथा वितरण गर्दा अनुसुची १३ अनुसारको शिर्षकहरूलाई आधार मानी तोकीएको लक्ष्य र विनीयोजीत बजेटको आधारा लागत अनुमान तयार गरी व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयबाट स्थिकृत गराइ खर्च गर्ने गराइने छ ।
- २.५.२.२ निजी क्षेत्र सरकारी फर्म केन्द्रमा लक्ष्य अनुसारको रानु उत्पादन गर्न नसकी नीजी एपीयरीहरूलाई रानु उत्पादन गर्न दिनुपर्ने अवस्थामा प्रति १००० बटा रानु उत्पादन गर्न तपसील अनुसारको अनुदान रकम कार्य प्रगतिको आधारमा पहिलो पटक बढीमा ५० प्रतिशत र बाँकी रकम सम्बन्धीत कार्यालय वा व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयका प्राविधिकद्वारा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन प्राप्त भए पश्चात भुक्तानी गरीनेछ ।

क्र.सं.	कार्य विवरण	निर्देशनालयले व्यहोर्ने बिडिमा	कृषक / व्यावसायीले व्यहोर्ने	कैफियत
१	निजी क्षेत्रबाट १००० बटा गुणस्तर रानु उत्पादन गरी सम्बन्धित कार्यालयसम्म दुवानी गर्दा लान्ने खर्चमा अनुदान	रु. ४,२५,०००।	कम्तीमा पनि कुल लागतको १५ प्रतिशत	
२	अनुदान ग्राहीहरूको मूल्याकन समिती र अनुगमन गर्ने प्राविधिकहरूको दै भ. तथा दै भ. भ	७५,०००।		
	जम्मा	५,००,०००।	कुल लागतको कम्तीमा १५ प्रतिशत	

२५

११.३३

७

४४३

४४३

४४३

२.६. मौरी क्लीनिक सञ्चालन (बी क्लिनिक)

मौरीमा रोग, किरा र अन्य समस्याहरुको कारणहरुले गर्दा मह उत्पादनमा वर्षेनी २० % सम्म ह्रास भएको पाईएको छ। कृषकहरुले मौरीमा देखापर्ने समस्याहरुको सहि उपचार प्राप्त गर्न सकिरहेका छैनन्। तसर्थ एउटा परिक्षण तथा सत्य तथ्यमा आधारित गुणस्तरिय एंव भरपर्दो मौरी उपचार पद्धतिको आवश्यकता टड्कारो छ जसको समाधान भनेको मौरी उपचार शिविर (बी क्लिनिक) नै हो। मौरी उपचार शिविर एउटा यस्तो थलो हो जहाँ कृषकहरुले आफ्नो मौरीमा लागेका रोग, किरा तथा अन्य समस्याको समस्याग्रस्त गोला घार र मौरी फेमको नमूना शिविरमा ल्याई मौरी उपचार विशेषज्ञहरुबाट समस्या पहिचान तथा समाधानका उपायहरु बारे सल्लाह प्राप्त गर्दछन्। नियमित मौरी उपचार शिविर निश्चित स्थानमा नियमित रूपमा आवश्यकता अनुसार एक हप्ता वा १५ दिन वा महिनाको १ पटक वा खास मौरीको समस्यायूक्त समयमा सञ्चालन गरिन्छ भने घुस्ती मौरी उपचार शिविर मौरी चरनको क्षेत्रहरुको समस्याको आधारमा घुस्ति रूपमा सञ्चालन गर्न सकिन्छ।

२.६.१ कार्य सञ्चालन प्रक्रूया

- क) जिल्लाका मौरीपालन पकेट क्षेत्र वा मौरी चरन पकेट क्षेत्रलाई समेट्ने गरी समस्या देखिएका क्षेत्र तथा रसायनिक औषधीको अत्याधिक प्रयोग भइरहेको क्षेत्रलाई सम्बोधन गर्ने गरी धेरै भन्दा धेरै कृषकलाई सहभागी बनाउन पाएक पर्ने ठाउँमा मौरी उपचार शिविर सञ्चालन गर्नुपर्दछ।
  - ख) मौरी उपचार शिविर सञ्चालन हुने मिति, स्थान र समयको बारेमा कृषकलाई उपयुक्त माध्यमबाट समय मै जानकारी दिनु पर्नेछ।
  - ग) कृषकले ल्याएको बालीको नमूना र कृषकसंग लिइएको जानकारीका आधारमा समस्या पहिचान गरी समाधानका उपायहरु कृषकले बुझ्ने गरी लिखित रूपमा कृषकलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ। उक्त दिन मौरी नमूनाको समस्या पहिचान हुन नसकेमा यथासम्य छिटो उपयूक्त निकायमा नमूना पठाई समस्याको पहिचान गराई सम्बन्धित कृषकलाई मौरी व्यवस्थापनका उपायहरु संबन्धमा यथासम्य छिटो जानकारी गराउने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ।
  - घ) मौरी उपचार शिविर सञ्चालन अवधि १ दिनको हुने छ।
  - ङ) मौरी उपचार शिविर मौरी विज्ञ वा मौरी उपचार विशेषज्ञ (बी क्लिनिक विशेषज्ञ) वा तालिम प्राप्त प्राविधिकको प्रत्यक्ष संलग्नतामा गर्नु पर्नेछ।
  - च) जिल्लामा अन्य संघ/संस्था/निकायवाट यस प्रकारको मौरी उपचार शिविर सञ्चालन गर्नु पर्ने भएमा अनिवार्य रूपमा संबन्धित क्षेत्रको मौरीपालन विकास कार्यालयसंगको समन्वयमा सञ्चालन गर्नु पर्नेछ।
  - छ) मौरी उपचार शिविर सञ्चालन गरिएका क्षेत्रबाट वर्षिक रूपमा शिविर सञ्चालन स्थान, नमूना संकलन गरिएको क्षेत्र, देखिएको समस्याहरु र प्रदान गरिएका सुझावहरु उल्लेखित प्रतिबेदन व्यावसायीक कीट विकास निर्देशनालयमा पठाउने व्यवस्था गर्नु पर्ने छ।
- २.६.२ आर्थिक पक्ष: मौरी उपचार शिविर कार्यक्रमको लक्ष्य भएका फर्म केन्द्रहरुले अनुसुची १४ अनुसारको शिर्षकहरुलाई आधार मानी तोकीएको लक्ष्य र विनीयोजीत बजेटको आधारा लागत अनुमान तयार गरी व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयबाट स्विकृत गराइ खर्च गर्ने गराइने छ।

२.७. European Foul Brood (E F B) व्यवस्थापन

मौरीपालनले व्यवसायीक रूप लिई गइ रहेकोले यस व्यवसायमा पनि विभीन्न रोग तथा समस्याहरु देखा पर्नु कुनै नौलो कुरा होइन। मौरीमा व्याकटेरीयाबाट मौरीको लार्भा अवस्थमा लाग्ने यो रोग निकै खतरनाक रूपमा देखिन्छ। यो रोगबाट मौरीपालकहरुलाई सचेत गराइ यसको नियन्त्रण र रोकथाम गर्नु नै यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ।

२.७.१ कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि

- क. यो कार्यक्रम मौरीपालकहरुको पकेट क्षेत्रमा गइ सञ्चालन गरिने छ।
- ख. सर्व प्रथम रोगी घार गोलाहरुको पहिचान गरि रोगी गोला छनौट गरिने छ।

८

ग. रोग लागेका घार गोलाहरुमा रोग नियन्त्रण र रोकथामका विभीन्न प्रकारका उपायहरुको अवलम्बन गरिने छ ।

घ. कम्तीमा पनि द पटक सम्म हप्ताको १ पटक घार गोला निरीक्षण गरि सो को निरीक्षण प्रतिवेदन तयार गरि व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयमा पठाउनु पर्ने छ ।

२.७.२ आर्थिक पक्षः यो कार्यक्रमको लक्ष्य भएका फर्म केन्द्रहरुले अनुसुची १५ अनुसारको शिर्षकहरुलाई आधार मानी तोकीएको लक्ष्य र विनीयोजीत बजेटको आधारा लागत अनुमान तयार गरी व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयबाट स्विकृत गराइ खर्च गर्ने गराइने छ ।

२.८.सुलसुले (Mites) व्यवस्थापन अभियान

मौरीको अनुपयुक्त मोसम र कमजोर गोला भएको अवस्थमा खास गरि मेलिफेरा जातको मौरीमा विभिन्न जातका सुलसुले दुख दिने गर्दछन् । यो समस्याबाट छुटकारा पाउन र मौरीलाई असर पार्ने योपरजीवी हो नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

२.८.१ कार्यक्रम सञ्चालन प्रकृया :

क) जिल्लाका मौरीपालन पकेट क्षेत्र वा मौरी चरन पकेट क्षेत्रलाई समेट्ने गरी सुलसुले समस्या देखिएका क्षेत्र तथा रसायनिक औषधीको अत्यधिक प्रयोग भइरहेको क्षेत्रलाई सम्बोधन गर्ने गरी धेरै भन्दा धेरै कृषकलाई सहभागी बनाउन पाएक पर्ने ठाउँमा मौरी उपचार शिविर संचालन गर्नुपर्दछ ।

ख) मौरी उपचार शिविर संचालन हुने मिति, स्थान र समयको बारेमा कृषकलाई उपयुक्त माध्यमबाट समय मै जानकारी दिनु पर्नेछ ।

ग) माइट व्यवस्थापन शिविर संचालन अवधि १ दिनको हुने छ ।

घ) माइट व्यवस्थापन शिविर मा सहभागी हुने कृषकहरुले दैनिक भ्रमण भत्ता, होटल बास खर्च र खाजा खर्च पाउने छैनन् साथै यस कार्यक्रममा कृषकबाट शुल्क लिने व्यवस्था हुने छैन ।

ड.) यो अभियान मौरी विज्ञ, विशेषज्ञ (बी क्लिनिक विशेषज्ञ) वा तालिम प्राप्त प्राविधिक को प्रत्यक्ष संलग्नतामा गर्नु पर्नेछ ।

च) जिल्लामा अन्य संघ/संस्था/निकायबाट यस प्रकारको मौरी अभियान संचालन गर्नु पर्ने भएमा अनीवार्य रूपमा संबन्धित क्षेत्रको मौरीपालन विकास कार्यालयसंगको समन्वयमा संचालन गर्नु पर्ने छ ।

छ) मौरी उपचार शिविर संचालन गरिएका क्षेत्रबाट वार्षिक रूपमा शिविर संचालन स्थान, नमुना संकलन गरिएको क्षेत्र, देखिएको समस्याहरु र प्रदान गरिएका सुझावहरु उल्लेखित प्रतिवेदन व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयमा पठाउने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

२.८.२ आर्थिक पक्षः यो कार्यक्रमको लक्ष्य भएका फर्म केन्द्रहरुले अनुसुची १६ अनुसारको शिर्षकहरुलाई आधार मानी तोकीएको लक्ष्य र विनीयोजीत बजेटको आधारा लागत अनुमान तयार गरी व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयबाट स्विकृत गराइ खर्च गर्ने गराइने छ ।

२.९ च्युरीको विरुद्ध उत्पादन तथा वितरण

मौरीपालनलाई आधुनिक र व्यवसायीक बनाउन मौरीपालन क्षेत्रमा विभीन्न सरकारी तथा गैर सरकारी सघ सम्झौताहरुले मौरीगोला घार मौरी उपकरणहरु वितरण गरेमा पनि मौरीको चरनबारे कही कतैबाट सोचेको पाइएन । यदि समयमै यसबारे नसोच्ने हो भने भविष्यका मौरीको विकास रोकीने छ, र हाल कायम भएका मौरीहरुले पनि आवश्यक चरन प्राप्त नगरी उत्पादन द्वारा सक्ने छैन । यसै कुरालाई मध्यनजर गर्दै मौरी चरनको क्षेत्र विस्तार गर्दै लैजाने उद्देश्यका साथ यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

२.९.१ च्युरीको विरुद्ध उत्पादन तथा वितरण कार्यविधि :

क. यो कार्यक्रम मौरीपालन विकास कार्यालयहरुले सञ्चालन गर्ने छन् ।

ख. निश्चीत सख्यामा लक्ष्य राखी सोही अनुसारको जमिन तयारी तथा आवश्यक च्युरीको वितरण संकलन गरिने छ ।

९

ग. च्युरीको विउ सकलन गर्दा सकभर नेपालको विभीन्न क्षेत्रमा पाइने च्युरीका जातहरूको सकलन गरी सोही अनुसार छुट्टा छुट्टै नर्सरी राखी सोही अनुसार विकी वितरण गरिनेछ ।

घ. मौरी फर्ममा च्युरीका विरुवा तयार भए पछि विभिन्न माध्यबाट यसको प्रचार प्रसार गरि विरुवाको माग सकलन गरिने छ ।

ड. सामुदायिक बन उपभोक्ता समुहहरूले सामूहिक रूपमा लगाउने गरी च्युरी विरुवाको माग गरेमा पहिलो प्रथामिकता दिई विरुवा उपलब्ध गराईने छ ।

च. साधारणतया विरुवा वितरण गर्दा प्रति विरुवा कम्तीमा पनि रु. २ राजश्व लिई उपलब्ध गराईने छ । तर चेपाग, राउटे जस्त सिमान्त वर्गका कृषक समुहहरूले एक पटकम एकै ठाउमा १ हजार भन्दा बढि च्युरीको विरुवा लगाउन माग गरेमा निशुल्क उपलब्ध गराईने छ ।

छ. च्युरीको विरुवा वितरण गर्ने क्षेत्रमा कम्तीमा पनि १ दिने स्थलगत तालीम प्रदान गरिने छ ।

२.९.२ च्युरी विरुवा उत्पादन कार्यक्रमको आर्थिक पक्ष : च्युरीको विरुवा उत्पादन तथा वितरण लक्ष्य भएका फर्म केन्द्रहरूले तपसिल अनुसारको शिर्षकहरूलाई आधार मानी तोकीएको लक्ष्य र विनीयोजीत बजेटको आधार लागत अनुमान तयार गरि व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयबाट स्विकृत गराइ खर्च गर्ने गराईने छ ।

क) एक वर्षमा ५० हजार च्युरी विरुवा उत्पादन गर्न (नर्सरीको लागि जग्गा तयारी देखी कीम्बु विरुवा विकी वितरण गर्ने समय सम्म) ६ महिने अवधिमा २०० जना ज्यामीको स्थानिय दर रेट अनुसारको ज्याला फर्म केन्द्रहरू मार्फत भूक्तानी दिने

ख) ५० हजार विरुवा उत्पादनको लागि आवश्यक पर्ने कम्पोष्ट मल ३० मे.ट. डी.ए.पी १८ के.जी., युरिया ११ के.जी, म्यरीट अफ पोटास ९ केजी मलखादको स्थानिय दर रेट अनुसार लाग्ने खर्चहरू विरुवा उत्पादन कार्यक्रम बजेटमा सम्वेश गर्ने ।

ग) मल तथा च्युरी विउ ढुवानी गर्दा लाग्ने स्थानीय दररेट अनुसारका खर्चहरू ।

घ) च्युरीको विउ सकलन गर्न जाने प्राविधिक कर्मचारीहरूको नियमानुसारको दै भ तथा दै भ्र भत्ता (तर वीउ तथा मल ढुवानी गर्न भाडामा सवारी साधन लिएको अवस्थामा दै. भ्र. भ. भुक्तानी हुने छैन ।

ड) मौरी फर्म केन्द्रमा उत्पादीत च्युरीका विरुवाहरू माग गरेको सम्बन्धित क्षेत्रसम्म ढुवानी गरि लैजादा लाग्ने सम्पूर्ण खर्चहरू सम्बन्धित कार्यालयहरूबाट भुक्तानी दिई छ ।

च) च्युरी विरुवा वितरणको कममा कम्तीमा पनि १ दिने स्थलगत तालीम सञ्चालन गरी नियमानुसारको खर्च भएको रकम च्युरी विरुवा वितरण कार्यक्रमबाट व्यहोरिने छ ।

२.१० मौरी चरन क्षेत्रको सर्वेक्षण :

नेपालका प्राकृतिक बन जगलमा रहेका मौरीका चरन र त्यस क्षेत्रमा मौरीपालनको लागि लगाईने बालीहरूबाट वर्षमा के कति मौरी गोलाहरूलाई के कति समयसम्म राखेर मह उत्पादन गर्न सकिन्दै भन्ने आधिकारीक आकडा लिई कुन क्षेत्रमा के कति संख्यामा मौरीका घार गोला वितरण गर्न सकिन्दै भन्ने अनुमान गर्नको लागि यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्दै । मौरी संग सम्बन्धित विभीन्न निकायहरूबाट आ आफैतै तरिकाबाट मौरीका घार गोलाहरू वितरण गर्नाले स्थानीयस्तरमा रहेका मौरीहरूको चरनका अभावले हास हुदै गएको भन्ने गुनासो आउने गरेकोले चरनको सम्भाव्यताका आधारमा मौरी घारगोला वितरण गर्न र मौरी स्थानान्तर गर्न सुझाव दिन सहज गराउने उदेश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्न लागिएको हो ।

२.१०.१ यो कार्यक्रमको सञ्चालन कार्यविधि निम्नानुसार हुनेछ ।

क) यो कार्यक्रम व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालय वा मौरीपालन विकाश कार्यालयहरूले सञ्चालन गर्ने छन् ।

ख) यो कार्यक्रम तराइ पहाड र उच्च पहाडको प्रतिनीधीत्व हुने गरि प्रत्येक क्षेत्रबाट ३३ जिल्लाको छनौट गर्न सम्बन्धित क्षेत्रका क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयहरूलाई अनुरोध गरी पठाईने छ ।

ग) क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयबाट छन्तौट भई आएका जिल्लाहरुमा मौरी क्षेत्रको सर्वेक्षण गर्ने टोली गएर सम्बन्धित जिल्लाका जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, जिल्ला विकास समिती र जिल्ला बन कार्यालयहरु तथा बन उपभोक्ताहरु समेतको सहयोग र समन्वयमा मौरी चरनको तथ्याङ्क अध्यावधिक गरी मौरी चरन क्षेत्र सर्वेक्षण प्रकाशन गरिने छ ।

घ) मौरी चरन क्षेत्रको सर्वेक्षण टोलीमा निम्नानुसारका पदाधिकारीहरु सहभागी हुने छन्

व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयका वरिष्ठ अधिकृत	संयोजक
सम्बन्धीत क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयका वरिष्ठ वाली संरक्षण अधिकृत वा प्रतिनिधि	सदस्य
सम्बन्धीत जिल्लाका वाली संरक्षण अधिकृत वा प्रतिनिधि	सदस्य
सम्बन्धित जिल्ला बन कार्यालयका प्रतिनिधि	सदस्य
व्यावसायीक कीट विकास निर्देशनालयका योजना/तथ्याक हेर्ने अधिकृत	सदस्य सचिव

२.११ मौरीपालन कृषक पाठशाला सञ्चालन

मौरीपालनबाट न्युन आय भएका पिछडिएका कृषकहरुले प्रशस्त लाभ लिन सक्ने संभावनालाई मध्यनजर गरी व्यावसायिक किट विकास निर्देशनालय हरिहरभवनको आ.व. २०७३/०७४ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार मौरीमा आई.पि.एम कृषक पाठशाला सञ्चालन गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । मौरीपालनलाई आयआर्जनको माध्यम बनाउन उनीहरुमा प्रविधि, ज्ञान र शीपको अभाव रहेको पाइएकोले मौरीपालन क्षेत्रको पर्यावरणबाटे राम्रो जानकारी गराई व्यवस्थापन पक्षमा सही निर्णय लिन सक्ने तुल्याउन कृषक पाठशाला एक सशक्त माध्यम सावित भएको छ । उनीहरुले मौरीपालन व्यवसाय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा सही निर्णय लिन सकेमा मह र महजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याउन सक्ने भएकोले कार्यक्रम सञ्चालन गर्न यो सञ्चालन विधि तय गरिएको छ । नेपालमा Residue Monitoring Plan (RMP) को प्रयोग सँगै असल मौरीपालन अभ्यास लागू गर्ने क्रमसँगै मौरीपालन कृषक पाठशालाको अवधारणालाई प्रवेश गरायो । यसले समूहमा बस्ने समस्याको पहिचान गर्ने र समूह छलफलद्वारा उपयुक्त निकास खोजी समाधानको व्यवस्था गर्ने परिपाटीको विकास गन्यो । कृषक पाठशालाको माध्यमद्वारा नै किसानहरुको वीचमा नया प्रविधिको सन्देश बाढै एक आपस वीच छलफलद्वारा नै निर्धारित लक्ष तय गर्ने परम्परा बस्यो । जसको फलस्वरूप मौरी कृषक पाठशाला भनेको २० देखि २५ जना महिला एवं पुरुष कृषकहरुको समूह हो, जसलाई कक्षा भित्र पठन पाठन गराउनुको साटो Apiary लगी व्यवहारिक, प्रयोगात्मक र खोजपूर्ण तरिकाहरु अपनाई मौरीधारको नियमित रूपले वातावरण प्रणालीको अवलोकन विश्लेषण र समूह छलफलको आधारमा आफुआफैते ठोस निर्णय लिएर तत्काल आएका समस्याहरुको समाधान गर्न सक्ने दक्ष बनाइन्छ ।

२.११.१ मौरीपालन कृषक पाठशालाक सिद्धान्तहरु

- क) असल मौरीपालन अभ्यासको प्रयोग : Use of Good Beekeeping Practice)
  - असल मौरीपालन अध्यासको माध्यमबाट गुणस्तर मह तथा मौरी उत्पादन गरी आमदानी बढाउनु ।
- ख) मौरीहरुको सुरक्षा गर्नु : -(Conserve Honey Bees)
  - आफ्नो Apiary मा मौरीहरुलाई नाश गर्ने उपायहरुको पहिचान गरी सुरक्षा गर्न सक्नु घरेलु उपायहरुबाट कतिसम्म शत्रु-जीव भएता पनि उत्पादनमा हास नआउने तथ्य पहिचान गर्ने कृषक स्वयं सक्षम हुने ।
- ग) मौराका घारहरुको नियमित रूपले अवलोकन गर्नु (Observe Bee hive regularly)
  - सही व्यवस्थापनको लागि कृषकले आफ्नो मौरी घारहरुको नियमित रूपले अवलोकन गर्ने वानीको विकास गर्नु ।
- घ) कृषकलाईनै दक्ष बनाउनु (Farmers become expert)

मौरीघार वरपरको वातावरण प्रणालीको विश्लेषण गर्दा र आफुले नियमित रूपले अवलोकन गर्दा भेटिएका समस्याहरु छलफलद्वारा सही व्यवस्थापन गर्न लिइएका निर्णयहरुले कृषक स्वयंलाई दक्ष बनाउन सधाउ पुऱ्याउने ।

२.११.२ मौरीपालनकृषक पाठशाला संचालन प्रकृया

१. कृषक पाठशाला समुह गठन (२५ जना कृषक रहने गरि एक कृषक पाठशाला गठन गरिनेछ)
२. तयारी बैठक: कृषक पाठशाला संचालन गर्नु पूर्व ३ वटा तयारी बैठक संचालन गरिनेछ ।
  - (क) प्रारम्भीक बैठक : सहभागि संख्या ४० जना, विषयवस्तु- कार्यक्रमको उद्देश्य बारे जानकारी र पाठशाला संचालन स्थान तथा मौरीपालन कृषक पाठशालाको सञ्चालन प्रक्रिया, विधि तथा स्थानीय सहभागी, समाजसेवीहरु राजनीतिक दल तथा स्थानीय संघ संस्थाको दायित्व कर्तव्य एवं प्रतिवद्धता बारे छलफल
  - (ख) दोश्रो बैठक : मौरीपालनमा लैडिक तथा समावेशी विश्लेषण, मौरीपालन पात्रो तयारी , कृषक पाठशालाको नामाकरण र उप-समुह गठन तथा नामाकरण ।
  - (ग) तेश्रो बैठक :- कृषक पाठशालामा गरिने परिक्षणहरु र पाठ्यक्रम बारे छलफल ।

२.११.३ परिक्षणहरु संचालन

पाठशाला सञ्चालन गर्दा अनुसुची ११ अनुसारका कृषक तरीका र असल मौरीपालन अभ्यासको तुलनात्मक अध्ययन, सुलसुले व्यवस्थापन, विषादीको असर र परागप्रेचनको अध्ययन जस्ता परिक्षणहरु सञ्चालन गरिने छ ।

२.११.५ आर्थिक पक्ष

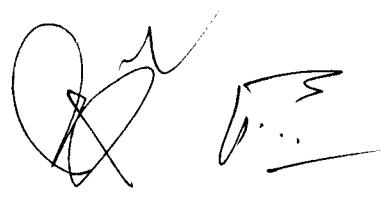
एक चरन बालीमा मौरीपालन कृषक पाठशालाको आर्थिक पक्ष अनुसुची १० अनुसार हुनेछ ।

२.१२. निजी क्षेत्रमा च्याउको कल्वर सरक्षण गर्ने ल्यावको स्थापना :

नेपालमा च्याउखेतको विकास र विस्तार द्रुतगतिमा भइ रहेको अवस्थामा च्याउखेती गर्न आवश्यक पर्ने गुणस्तर विडिको अभावमा कृषकहरु मारमा परि रहेको र च्याउ विड उत्पादन गर्ने निजी व्यवसायीहरु प्रशस्त भएता पनि ती विड उत्पादक कृषकले पनि च्याउ विड उत्पादन गर्ने आवश्यक पर्ने मदर कल्वर समयम प्राप्त गर्ने नसकेको कारण यनतेन पुरानै कल्वरको प्रयोग गर्ने गरेकोले सो समस्यालाई हल गर्न निजी स्तरमा च्याउको कल्वर सकलन र सरक्षण गरि च्याउ विड उत्पादन गर्ने व्यावसायीलाई उपलब्ध गराउने उद्देश्यका साथ यो कार्यक्रम सञ्चालन गरीन्छ ।

२.१२.१ यो अनुदान कार्यक्रमको सञ्चालन प्रकृया निम्नानुसार हुनेछ:

- क) यो कार्यक्रम व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालय मार्फत सञ्चालन हुने छ ।
- ख) आ.व. को शुरुमा नै अनुसुची १ अनुसारको निश्चीत मापदण्ड र क्षेत्र तोकी च्याउ कल्वर ल्याव स्थापना गर्न इच्छुक निजी उद्योगी व्यावसायीलाई सार्वजनिक खरिद ऐन २०६३ अनुसारको समयावधि तोकी आवेदनको आव्हान गरिने छ ।
- ग) प्राप्त भएका आवेदनहरुको छनौट तथा कार्यान्वयन गर्न अनुसुची ७ अनुसारको कार्य समीतीवाट गरिने छ ।

२.१२.२ च्याउ कल्वर स्थापनाको आर्थिक पक्ष निम्नानुसार हुने छ :

अनुदान प्रवाह गर्दा कार्य प्रगतिको आधारमा पहिलो पटक बढीमा ५० प्रतिशत र बाँकी रकम व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयका प्राविधिकद्वारा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन प्राप्त भए पश्चात भुक्तानी गरीनेछ ।

क्र.सं.	कार्य विवरण	निर्देशनालयले व्यहोर्ने घटिमा	कृषक / व्यावसायीले व्यहोर्ने	कैफियत
१	निजी क्षेत्रमा च्याउ कल्वर सरक्षण ल्याव स्थापना अनुदान	रु. २१,००,०००।	घटीमा ५० प्रतिशत	
२	अनुदान ग्राहीहरुको मूल्याकन समिती र कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन पेश गर्ने प्राविधिकहरुको दै भ. तथा दै भ्र. भ	रु ६०००।		
	जम्मा	२१६०००।	लागतको घटीमा ५० प्रतिशत	

परिच्छेद ३ रेशमखेती

३.१. सरकारी सहकारी साभेदारीमा कीम्बु खेती विस्तार

यो कार्यक्रम कार्यक्रम नेपाल सरकारको आ.ब. २०७३,०७४ को बजेट बक्तव्यमा परेको कार्यक्रममा आधारीत छ। बजेट बक्तव्यमा परेका १५ जिल्लामा ५००० हेक्टर क्षेत्रमा कीम्बु क्षेत्र विस्तार गर्ने लक्ष्य मध्ये चालु आ.ब. २०७३,०७४ मा ३ जिल्लामा ३५ हेक्टर क्षेत्रमा कीम्बु क्षेत्र विस्तार शुरू गरि आगामी ५ बर्षमा लक्ष्य पुरा गर्ने गरि यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

३.१.१ कार्यक्रम सञ्चालन प्रकृया

क. यो कार्यक्रम व्यवसायिक कीट विकास निर्देशनालय तथा रेशम फर्म केन्द्रहरु मार्फत निजी उद्यमी वा सहकारीहरुसेगको सहकार्यमा सञ्चालन गरिने छ ।

ख. स्विकृत कार्यक्रमको आधारमा व्यवसायिक कीट विकास निर्देशनालय बाट ३० दिनको सुचना जारी गरिने छ ।

ग. सुचनाको आधारमा उपयुक्त व्यवसायी र सहकारी छनौट गर्न अनुसुची उ अनुसारको कार्यक्रम कार्यान्वयन समिती गठन गरिने छ ।

घ. छनौट भएका व्यवसायीलाई सम्झौता गरि सोही मापदण्ड अनुसार ल्याव स्थापना गर्न नियमानुसारको रकम अनुदान दिईने छ ।

ङ. अनुदान दिने रेशम उद्यमी व्यवसायी वा सहकारी छनौटका आधारहरु :

- कीम्बु बगैचा स्थापना गर्ने क्षेत्र भौगोलिक एवं प्राविधिक हिसाबले उपयुक्त हुनु पर्ने छ ।
- एकै क्षेत्रम कम्तीमा पनि २ वटा क्लष्टर (१० हेक्टर) क्षेत्रमा कीम्बु खेती गर्ने उद्यमी व्यवसायी वा सहकारीलाई पहिलो प्रथामिकता दिईने छ ,
- रेशम खेतीमा १०बर्ष वा सो भन्दा बढि अनुभव भएका व्यवसायी वा उद्यमीलाई प्रथामिकता दीइने छ ।

- रेशम कोया सकलन गरि धागो उत्पादन गर्ने पूर्वाधार भएका र कपडा उत्पादनमा सरिक उच्चमीहरुलाई थामिकता दिइने छ ।
- कीम्बु क्षेत्र विस्तार गर्ने जमिन आफ्ने नाउमा वा करारमा लिने भए कम्तीमा पनि २० वर्षको करार सम्झौता गरेको प्रमाण पेश गर्नु पर्ने छ ।

३.१.२ आर्थिक पक्ष :

यो कार्यक्रम सञ्चालनको लागी आवश्यक पर्ने बजेट अनुसुची १७ अनुसार हुनेछ ।

- ३.२ रेशमखेतीबाट गरीबी न्यूनीकरण तथा रोजगार प्रवर्द्धनको कार्यक्रम सञ्चालन प्रकृया देहाय अनुसार हुनेछ ।
- क) भूमीहिन, न्यून आय भएका, वर्षको १ वाली मात्र लाग्ने पाखो जग्गा भएका कृषक समुदायहरु बसोबास गर्ने क्षेत्रहरुको छनौट गरिने छ ।
- ख) गरीबीको रेखामुनी रहेका र आफ्नो जमिनको उत्पादनले वर्षादिन खान नपुग्ने मध्यपहाडी र चुरेभावर क्षेत्रका समुदायहरुलाई लक्षित गरि यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- ग) कार्यक्रमसंग सम्बन्धीत जिल्ला कृषि विकास कार्यालय जिल्ला विकास समिती समेतको सहयोग र सहकार्यमा गरीब विपन्न परिवारको बाहुल्यता भएको सरकारी जमिन वा सामुदायिक बन जम्लन भएको, वर्षमा १ वा २ वाली मात्र लाग्ने, श्रम शक्ति खेर गई रहेको क्षेत्रको पहिचान गरि जिल्ला कृषि विकासकार्यालयहरु र रेशम फर्म केन्द्रहरुले बजेट तथा कार्यक्रम योजना तर्जुमा गरि योजना तर्जुमा गोष्ठिको समयमा व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयमा पेश गर्नु पर्ने छ ।
- घ) प्रस्तावित कार्यक्रमहरु प्राप्त भएपछि कार्यक्रम कार्यान्वयन समिति सहितको विषय विशेषज्ञको प्राविधिक टोली सम्बन्धीत क्षेत्रमा गएर भौगोलिक तथा प्राविधिक पक्षहरुको स्थलगत निरीक्षण गरी प्रथामिकता क्रम निर्धारण (अनुसुची ६) गरिने छ । उपलब्ध भएका योजनाहरु मध्येबाट प्राप्त भएको बजेटको आधारमा प्रथामिकताको आधारमा कार्यक्रम लक्ष्य निर्धारण गरि पेश गरिने छ । कार्यक्रम स्विकृत भै सकेपछि जिल्ला कृषि विकास कार्यालय र रेशम फर्म केन्द्रहरु मार्फत कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- ङ) समुहमा आवद्ध इच्छुक कृषकहरुलाई ३ दिने स्थलगत तालीम र समुहको १ जना अगुवालाई १५ देखि ३५ दिने सैद्धान्तिक तथा व्यवहारीक तालीम प्रदान गरिने छ ।
- च) तालीम प्राप्त कृषकहरुले तालीममा सिक्के अनुसार कीम्बु खेती तथा रेशम कीरापालन गर्नु पर्ने छ ।
- छ) भूमीहिन कृषकहरुलाई रेशमखेती तर्फ आकर्षण गर्नकोलागी बन कार्यालय र बन उपभोक्ता समितिहरु सगको समन्वय र सहकार्यमा आगामी आ.व.हरुमा कार्यक्रम योजना तर्जुमा गरिने छ ।
- ज) कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिको व्यवस्था : जिल्ला कृषि विकास कार्यालय तथा रेशम फर्म केन्द्रहरुबाट प्राप्त भएका योजनाहरुको प्रथामिकता क्रम निर्धारण गर्नकोलागि अनुसुची ७ अनुसारको कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिको व्यवस्था गरिने छ ।

रेशमखेतीबाट गरीबी न्यूनीकरण तथा रोजगार प्रवर्द्धनको कार्यक्रम सञ्चालनको आर्थिक पक्ष देहाय अनुसार हुनेछ ।

- कीम्बु वीरुवाको मुल्यमा ९० प्रतिशत अनुदान
- कीम्बु वीरुवा ढुवानीमा शत प्रतिशत अनुदान
- एकै ठाउमा १०० हेक्टर भन्दा बढि क्षेत्रमा कीम्बु क्षेत्र वीस्तार गरेमा दोश्र वर्षमा सी आर सी भवन निर्माण गर्न लाग्न अनुमान अनुसारको लाग्ने खर्च
- एक पटकमा कम्तीमा पनि ४ वाक्स (८००००) कीरा पालन गर्ने कृषकलाई रेशम कीरा पालन घर निर्माण गर्न रु ५० हजार सम्म अनुदान

।

१४

मुझे

- तालिमिमा सहभागी प्रशिक्षक तथा प्रशिक्षार्थीहरुको नियमानुसारको पारीश्रमिक तथा आते जाते भत्ता, खाजा, स्टेशनरी एवं तालीम सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने सामाग्रीहरुको नियमानुसारका खर्चहरु
- कीम्बु बगैँचा स्थापना गर्न आवश्यक मलखाद तथा अन्य सामाग्रीमा ९० प्रतिशत अनुदान दिने
- २५००० कीम्बुको विरुवा द्वावानी र निजी कीम्बुनर्सरी स्थापना गर्न आवश्यक खर्चमा प्रति नर्सरी ५० हजारका दरले निजी नर्सरी धनीलाई अनुदान दिने ।
- रेशम कीरा पालनमा प्रयोग हुने विसंकमण औषधिहरु निःशुल्क वितरण गरिने छ ।

३.३ रेशमखेती विस्तार कार्यक्रम

रेशमखेती विस्तार कार्यक्रमको कार्यविधि देहाय अनुसार हुनेछ ।

क) मौजुदा कीम्बु फार्म तथा कृषक संख्याको आँकडा एकिन गरी निष्कृय रहेका अनुत्पादक बगैँचाको पुनर्स्थापना गरि उत्पादनशील बनाइने छ ।

ख) पुराना बगैँचामा मरेका कीम्बु वोटको रिक्त ठाउँमा कीम्बु रोप्नको लागि कृषकलाई कीम्बु विरुवा निःशुल्क उपलब्ध गराईने छ ।

ग) प्रति कृषक कम्तीमा पनि १,२०० देखि १,५०० कीम्बु वोट हुने उत्पादनशील कीम्बु बगैँचा तयार गर्न प्राविधिक सेवा दिइने छ ।

घ) बहुस्थलीय, बहुजातीय, बहुमौसमी रेशमकीरा तथा कीम्बुको परिक्षण विकास गरी सिफारिस दिइने छ ।

झ) अध्ययन अनुसन्धानवाट प्राप्त प्राविधिको स्थान विशेषमा परिक्षण गरेर मात्र कृषकमा सिफारिस गर्ने र अध्ययन र परिक्षणमा रेशमखेती कृषकहरूलाई नै संलग्न गराइने छ ।

च) सबै फार्म केन्द्रको कमाण्ड एरिया तोकी कोया उत्पादन र प्राविधिक सेवाको लक्ष पुरा गर्ने जिम्मा दिइने र जिल्लामा रेशमखेतीमा काम गर्न चाहने गै.स.स. वा कृषक समुहरसहकारी संस्थालाई Cluster Area प्रमुख र फार्मसँगको समन्वयमा मात्र रेशम विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

छ) प्रत्येक कीम्बु कृषकलाई रेशम कार्ड वितरण गर्ने व्यावस्था मिलाइने छ ।

ज) रेशम खेतीको विकास र विस्तार गर्नको लागि निम्नअनुसारको समूह र क्लस्टर विकास गरिने छ ।

झ) कार्यक्रम सञ्चालनको लागि जिल्लाभित्र सम्भाव्यता तथा तुलनात्मक लाभको आधारमा निश्चित भौगोलिक क्षेत्र र सहभागी कृषकहरूको पहिचान गरि पकेट क्षेत्र यक्किन गर्ने र प्रत्येक ५० कृषक घर परिवारको एउटा रेशमखेती क्लस्टर (Cluster) को विकास गर्ने ।

• व्यवशाय सञ्चालनको लागि आवश्यकपर्ने प्राविधिक सेवा टेवा उपलब्ध गराउने ।

• कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि पकेट क्षेत्रस्तर सम्म जिम्मेवार निकाय र व्यक्ति समेत तोक्ने ।

• रेशमखेती क्लस्टर विकास गर्दा निम्न लिखित आधारमा गर्ने:

• एक रेशमखेती क्लस्टर ५० कृषक घर परिवार

• न्यूनतम क्षेत्रफल प्रति कृषक घर परिवार २ रोपनी (०.१ हेक्टर)

• प्रति कृषक घर परिवार कोया उत्पादन ७०-८० कें.जी

• प्रति रोपनी कोया उत्पादन ३५-४० कें.जी

• प्रति रेशमखेती क्लस्टर १,७५०-२,००० कें.जी

ज) प्रस्तावित कार्यक्रमहरु प्राप्त भएपछि कार्यक्रम कार्यान्वयन समिति सहितको विषय विशेषज्ञको प्राविधिक टोली सम्बधीत क्षेत्रमा गएर भौगोलिक तथा प्राविधिक पक्षहरूको स्थलगत निरीक्षण गरी प्रथामिकता क्रम निर्धारण गरिने छ ।

रेशमखेती विस्तार कार्यक्रमको आर्थिक पक्ष देहाय बमोजिम हुनेछ

क) साना किसानलाई कीम्बु विरुवा, मल र औजार उपकरण निःशुल्क तथा सहुलियत दरमा उपलब्ध गरिने छ ।

ख) सानासाना कीरापालक समुहको बगैँचामा सिंचाई लगायत तारवारमा ५० प्रतिशत अनुदान दिइने छ ।

- ग) कोया उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने १०० के.जी. भन्दा बढी कोया उत्पादन गर्ने कृषकहरूलाई स्थानीय पदार्थमा आधारित आरोहण सामाग्रीको लागि एकमुष्ट रु. ८,०००। एकपटक मात्र उपलब्ध दिइने छ।
- घ) दुई मे.टन कोया उत्पादन हुने क्षेत्रमा चौकी कीरा पालन केन्द्र [Chowki Rearing Center (CRC)] स्थापना गर्ने र CRC मा किम्बु बगैचाको लागि तारबारको व्यवस्था गर्ने ५० प्रतिशत अनुदान दिइने छ।
- ङ) रेशम कृषकलाई छुटै कीरापालन घर निर्माण गर्ने लगाउने। प्रति वर्ष २० बाकस कीरापालन गरी कम्तीमा पनि ४०० के.जी. कोकुन उत्पादन गर्ने पर्याप्त किम्बु बगैचा भएका कृषकलाई छुटै नमुना कीरापालन घर निर्माण गर्ने लाने खर्चको ५० प्रतिशत अनुदानको साथै कीरापालन घरमा आवश्यक पर्ने औजार उपकरण र विसंकरण आरोहण सामाग्री खरिद गर्नको लागि समूहमा चक्रकोष शुरू गर्ने रु ५० हजार सम्म अनुदानको रूपमा Seed Money दिइने छ।
- च) अनुभवी दक्ष प्राविधिक तथा दक्ष कृषकबाट रेशम प्रविधि प्रसार गर्ने नीति अनुरूप प्रत्येक कीरापालक विच एक रेशम सहजकर्ता राख्ने व्यवस्था मिलाइने छ। निजको तलब ५ वपसम्म १०० प्रतिशत सरकारले र त्यस पछिका वर्षबाट ७५ प्रतिशत सरकार र २५ प्रतिशत समुहले व्यहोर्ने र कमशः ५ वर्ष पछि १०० प्रतिशत समुहले व्यहोर्ने व्यवस्था मिलाइने छ।
- छ). व्यवसायिक र प्रतिस्पर्धात्मक प्रणालीको विकास गर्ने प्रतिवर्ष ५०० के.जी. कोया उत्पादन गर्ने कृषकलाई प्रोत्साही पुरस्कार र कदर पत्र प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिने छ।
- ज) रेशमखेती व्यवसायमा ऋण लगानी गर्दा रेशम कषकबाट आयप्राप्त हुनसक्ने Gestation Period को आधारमा कर्जा भुक्तान हुने ऋणको व्याजलाई ग्रेस पिरियड (२ वर्ष सम्म) मा पूँजिकरण नगर्ने व्यवस्था मिलाइने छ।
- झ) रेशमखेतीमा लगानी भएको ऋण ग्रेस पिरियड समाप्त भएको मितिले ५ वर्ष भित्र साँवा तथा व्याज समेत तिरी सम्पुर्ण व्यवस्था लागु गरिने छ।
- ञ) प्रति सिजन कम्तीमा २ बाकस रेशम कीरा पालन गर्ने कृषकलाई मलखाद व्यवस्थापन तथा काटछाँट गर्नको लागि प्रति कीम्बु बोट रु १ का दरले पुरानो बगैचा व्यवस्थापन प्रोत्साहन अनुदान प्रदान गरिने छ।

रेशमखेती विस्तारको बजार व्यावस्थापन कार्यक्रम

- ❖ रेशम कोया संकलन र रेशम धागो काल्ने कार्यमा संलग्न हुन सहकारी/नीजि संस्थालाई प्राथमिकता दिइने छ।
- ❖ इटहरीको रिलिङ मेसीन नीजि र सहकारी संस्थाले संचालन गर्न चाहेमा रेशम खेती विकास र विस्तारमा सहयोग पुग्ने खालका सम्झौताका आधारमा सञ्चालन गर्न दिइने छ।
- ❖ बजारको थप सुविधा र क्षमता विकास नभएसम्म हाल अवलम्बन गरिएको कोष अनुपातलाई नै कोया ग्रेडिङ गर्ने आधार मान्ने र भविष्यमा कमशः Dry Cocoon मात्र ग्रेडिङ गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ।
- ❖ कोया खरिद विक्रीमा नीजि क्षेत्र तथा सहकारी संस्था अगाडी आउन थालेपछि कोया ग्रेडिङ र मूल्य किटानी कोया बजार लागेकै दिन क्रेता र विक्रेता दुवैको उपरिथितमा गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ।
- ❖ कोया खरीद बजार व्यवस्थाको लागि बोल कबोल प्रथाको विशेष बजारको विकास गर्न कोया बजारमा कोया विक्री नभएसम्मका लागि आन्तरिक भण्डारण गर्न स्पैन सुविधाको विकास गर्ने र बोलकबोल प्रथाद्वारा किनवेच हुने व्यवस्था कमशः विकास गर्दै लगिने छ।
- ❖ कोया बजारमा आउने समय लाई मध्यनजर गरी वर्षमा चार पटक सम्म कोया बजार हाट बजार संचालन गरिने छ।
- ❖ कृषकबाट उत्पादीत रेशम कोकुन फर्म केन्द्रबाट नै खरिद गरिए आएकोमा आ.ब.२०७०/०७१ वाट निजी क्षेत्रले खरिद गर्ने परिपाटीको विकास गरिएको छ। आगामी आ ब २०७४/०७५ मा चक्रकोष लाई रु ५० लाख पुराउन आवश्यक पर्ने बजेट विनियोजन गरी चक्र कोषको रूपमा विउ पूँजी स्थापना गरिने छ। चक्र

कोषको परिचालन गर्न निम्नानुसारका पदाधिकारी रहेको एक सामति गठन गरि सोही समितिको मात्रालाई कोषको रकम रहने व्यवस्था रहने छ। निजी क्षेत्रले कोकुन खरिदको अवस्थामा चक्र कोषको परिचालन गरिने छैन भने निजी क्षेत्रले कोकुन खरिद नगरेको अवस्थामा कोकुन खरिद गर्न आवश्यक पर्ने बजेटको यकिन गरि रेशम फर्म केन्द्रले बजेट माग गर्ने छ र सो रकमबाट कृषकहरुको रेशम कोकुन खरिद गर्ने छ। यकिन गरिएको रेशम कोकुनलाई सुकाई राम्रोसंग भण्डार गरि राख्ने र निजी क्षेत्रलाई विक्री गरि चक्र खरिद गरिएको रेशम कोकुनलाई सुकाई राम्रोसंग भण्डार गरि राख्ने र निजी क्षेत्रलाई विक्री गरि चक्र कोषबाट लिएको रकम पुनः चक्र कोषमा जम्मा गराईने छ। यसरी प्रत्येक वर्ष कोकुन खरिदमा बजेट कोषबाट लिएको रकम पुनः चक्र कोषमा जम्मा गराईने छ। विनियोजन गर्नु पर्ने छैन। कृषकहरुको कोकुन खरिद तथा बजार व्यवस्थापनको पनि समस्या हुने छैन।

चक्र कोषको संचालन समिति

व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयका कार्यक्रम निर्देशक

संयोजक

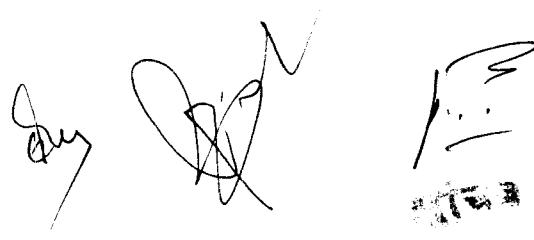
कृषि विभाग योजना शाखाका प्रतिनिधी

सदस्य

व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयका योजना फॉटका अधिकृत

सदस्य सचिव

- ३.८ रेशम कोया बजार व्यवस्थापन कार्यक्रमको आर्थिक पक्ष देहाय बमोजिम हुने छ
- क) शुरूको पहिलो ५ वर्ष कोया खरिद गर्ने नीजि र सहकारी संस्थालाई कोया संकलन र ढुवानीमा पूर्ण अनुदान दिइने छ।
  - ख) कोया खरिदको लागि आ.व. २०७०/०७१ मा सबै फर्म केन्द्रहरुमा विनियोजीत रहेको बजेटलाई एकै ठाउमा संकलन गरि चक्र कोष समितीको संयुक्त दस्तखतबाट परिचालन हुने गरि व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयको नाउंमा कोया खरिद चक्र कोषको स्थापना गरिने छ। यस कोषबाट कोकुन खरिद गर्ने रेशम फर्म केन्द्रहरुले खरिद गरिएको मूल्य वरावर हुने गरि निजी क्षेत्रलाई विक्री वितरण गरि चक्रकोषमा रकम दाखिला गर्नु पर्ने छ। चक्र कोषको बजेट न्युन भएमा आगामी आ.व. २०७१/०७२ को चक्रकोषमा रकम दाखिला गर्नु पर्ने छ। चक्र कोषको बजेट न्युन भएमा आगामी आ.व. २०७१/०७२ को चक्रकोषमा रकम दाखिला गर्नु पर्ने छ। चक्र कोषबाट रकम आ.व. को अन्तीम सम्ममा अनिवार्य रूपमा चक्र कोषमा दाखिला गर्नु पर्ने छ। चक्र कोषबाट रकम आ.व. को अन्तीम सम्ममा अनिवार्य रूपमा चक्र कोषमा दाखिला गर्नु पर्ने छ। चक्र कोषबाट रकम आ.व. को अन्तीम सम्ममा अनिवार्य रूपमा चक्र कोषमा दाखिला गर्नु पर्ने छ। यसरी एक पटक क्षेत्रलाई विक्री गरेर चक्र कोष खातामा रकम दाखिला गरि पेशकी फछाँट गर्नु पर्ने छ। यसरी एक पटक क्षेत्रलाई विक्री गरेर चक्र कोषबाट बर्चनी रेशम कोकुन खरिदमा बजेट विनियोजन गर्नु नपर्ने र कृषकहरुको स्थापना भएको चक्रकोषबाट बर्चनी रेशम कोकुन खरिदमा बजेट विनियोजन गर्नु नपर्ने र कृषकहरुको वजार र्याइण्टी हुने हूदा कृषकहरु रेशम खेती तर्फ आकर्षित हुने छन्।
  - ग) महिला वर्गको बढी भन्दा बढी सहभागिता र यस व्यवसायमा आकर्षण अभिवृद्धि गर्न गराउन Non-reelable Cocoon बाट कतुवा धागो निकाल ५० प्रतिशत अनुदानमा महिला समुहलाई चर्खा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने। महिला समुहद्वारा जर्ती कोयाबाट रेशम धागो कताई गर्न चाहेमा ५० प्रतिशत मूल्य कम गरी विक्री गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ।
  - घ) रेशम सहकारी संस्था र नीजि संस्थाको विकास र सुदृढीकरण गर्न एक सिजनमा २ मे.टन कोया उत्पादन गर्ने सहकारी संस्थालाई कोया सुकाउने उपकरण निर्माणरखिदको लागतमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने र बाँकी ५० प्रतिशतको लागि व्याजमा पनि ५० प्रतिशत अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइने छ।
  - इ). विक्री केन्द्र संचालनको लागि कोया किनबेच गर्ने दुवै धरी बाट २ प्रतिशतका दरले शुल्क लिने व्यवस्था गर्ने र नपुग रकम सरकारको तर्फ बाट व्यवस्था अनुदान व्यवस्था मिलाइने छ।
  - ज) कोया केलाई राम्रो नराम्रो कोया छुट्टाछुट्टै ल्याउने कृषकहरुलाई कोयाको मूल्यमा १० प्रतिशत प्रिमियम मूल्य दिइने छ।
  - झ). रिलिङ, स्पिनिङ, ट्याण्डलुम तान जस्ता मेसशनरी ओजाररहरुमा खरिदमा निजी संस्थालाई ५० प्रतिशत सम्म मूल्य अनुदान दिइने छ।

३.४ रेशममा आधारीत उद्योगस्थापना तथा आयत प्रतिस्थापन कार्यक्रम ।

- क) नेपालमा हाल सञ्चालित रेशम जन्य उद्योगको लागि आवश्यक पर्ने ३०० मे.ट धागो विदेशबाट आयत हुँदै आएकोमा सो परिमाण नेपालमा नै उत्पादन गरि आयत प्रतिस्थापन गरीने छ ।
- ख) रेशमकीराबाट औषधी, श्रृङ्खार सामाग्री तयार गर्न प्रयोग हुने हुँदा यसको पनि निर्यात गर्ने तर्फ सोच राख्नुका साथै रेशम धागो र रेशमजन्य वस्तु निर्यात वृद्धि गर्न नेपालबाट निर्यात हुने वस्तुहरूको सूचीमा रेशमलाई प्राथमिकतामा पारी रेशम उत्पादनदेखि निर्यातसम्म आवश्यक पर्ने पूर्वाधार, प्रविधि, ऐन/कानून र सुविधा प्रदान गर्ने व्यवस्थाकोलागि रेशम निर्यात कार्य योजना तय गरी निर्यात वृद्धि गरीने छ ।
- ग) कोयाको मूल्य निर्धारणको लागि कृषि विकास मन्त्रालयको कृषि प्रबन्धन व्यवसाय तथा तथाङ्ग महाशाखाका सह-सचिवको अध्यक्षतामा उच्चस्तरीय मूल्य निर्धारण समिति गठन गर्ने । समितिमा नीजि क्षेत्रका उद्यमी र कृषक समेत बढीमा ७ जना सदस्य राख्ने । समितिले विशेषतः वार्षिकरूपमा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य समिक्षा गरि मूल्य निर्धारण गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
- घ) सरकारी फार्म केन्द्रबाट प्रसोधनकर्ताले कोया खरिद गर्न चाहेमा नाफा नलिई सोभै विक्री गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

३.५ रेशमखेतीमा आधारीत उद्योगस्थापना तथा आयत प्रतिस्थापन कार्यक्रमको आर्थिक पक्ष देहाय बमोजिम हुनेछ :

- क) कोया प्रशोधन र कोयोत्तर व्यवस्था व्यवस्थापन तर्फ वार्षिक १० मे.टन भन्दा बढी कोया उत्पादन हुने क्षेत्रमा सहकारी/नीजि क्षेत्रको संलग्नतामा आधुनिक रिलिङ मेसिन स्थापना गर्ने व्यवस्था गर्ने । गुणस्तरिय रेशम कोया प्रयोग गरी कच्चा रेशम धागो उत्पादन गर्न चाहने नीजि उद्यमीलाई रिलिङ, ट्रिवास्टिङ र कपडा बुन्ने तान र आवश्यक उपकरणको पूर्णसेट खरिद मुल्यमा ५० प्रतिशत अनुदान सहुलियत र भंसार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर्मा पनि छुट दिने व्यवस्था मिलाइने छ ।
- ख) नेपाली रेशम धागो बढी परिमाणमा प्रयोग गरी निर्यात बढावा गर्ने नीजि व्यवसायी/सहकारी संस्थालाई प्रोत्साही पुरस्कार र कदर पत्र प्रदान गरीने छ ।
- ग) अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य उत्तर चढावको जानकारी निर्यातित रूपमा व्यावसायिक किट विकास निर्देशनालयले कृषक र सम्बन्धितलाई जानकारी दिने व्यवस्था मिलाइने छ ।
- घ) सहकारी संस्थाहरूलाई रेशम विमा शुरू गर्न प्रोत्साहित गरि आवश्यक प्रकृया शुरू गरीने छ ।
- ड) गुणस्तरिय रेशम धागो उत्पादन वृद्धि गर्न Project Proposal तयार गरी कार्यान्वयन गरीने छ ।
- च) कोया प्रशोधन र कोयोत्तर व्यवस्थापन तर्फ वार्षिक १० मे.ट. भन्दा बढि कोया उत्पादन हुने क्षेत्रमा सहकारी/नीजि क्षेत्रको संलग्नतामा सरकारी स्तरमा आधुनिक रिलिङ मेशिन स्थापना गर्ने व्यवस्था गर्ने, रेशम कोया प्रयोग गरी कच्चा रेशम धागो उत्पादन गर्न चाहने नीजि उद्यमीलाई रिलिङ र ट्रिवास्टिङ उपकरणको पूर्ण सेट खरिद मुल्यमा ५० प्रतिशत अनुदान सहुलियत र भंसार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर्मा पनि छुट दिने व्यवस्था मिलाइने छ ।
- छ) कीम्बु तथा रेशम कीराबाट उत्पादन गरीने अन्य रेशमजन्य वस्तु उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने औजार उपकरणहरूको आयत गर्दा लाग्ने भन्सार छुटको व्यवस्था गरीने छ ।

३.५ फार्म व्यवस्थापन कार्यक्रम :

यो कार्यक्रम रेशम फर्म केन्द्रहरूले फर्म केन्द्रमा मार्फत नै प्राविधिकहरू संलग्न गराई गरीने छ । यस अन्तर्गत निम्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुने छन् ।

- क) पि१, पि२, पि३ तीन तहमा ३५ शुद्ध माउ जातका रेशम कीराको मातृश्रोत (जर्मप्लाज्म) संरक्षण, सम्बर्धन र विकास गर्ने ।
- ख) व्यावसायिक वर्णशंकर रेशम बीज उत्पादनका लागि शुद्ध माउ कीरापालन गर्न समन्वय गर्ने ।
- ग) रेशमखेती विकास फार्महरूलाई रेशम कीराको शुद्ध माउ जातका बीज कोया उत्पादनको लागि माग अनुसारको विज उपलब्ध गराउने ।
- घ) कृषकहरूको माग बमोजिम वर्णशंकर रेशम फुल उत्पादन र वितरण गर्ने ।

- ड) कृषकबाट उत्पादित कोया खरिद गर्ने वा सो कार्यमा बजार सेवा पुऱ्याउने ।
च) कीम्बुखेती तथा रेशम कीरापाल सम्बन्धी तालीम सञ्चालन गर्ने ।
छ) कृषकलाई स्थलगत प्राविधिक सेवा प्रदान गर्ने ।
ज) साना कीरापालन र वितरणमा सहयोग गर्ने ।
झ) बहुस्थलिय प्रविधि विकास, परीक्षण, प्रमाणिकरण तथा संयोजन गर्ने ।
ञ) जागुरी र चर्खाबाट धागो उत्पादन गर्ने ।

- रेशमखेती फार्म व्यवस्थापन कार्यक्रमको आर्थिक पक्ष देहाय बमोजिम हुनेछ
क) एक वर्षमा ५० हजार कीम्बु विरुवा उत्पादन गर्न (नर्सरीको लागि जग्गा खरिद देखी कीम्बु विरुवा विक्री वितरण गर्ने समय सम्म) ६ महिने अवधिमा २१५ जना ज्यामीको स्थानिय दर रेट अनुसारको ज्याला फर्म केन्द्रहरु मार्फत भूक्तानी दिने ।
ख) ५० हजार विरुवा उत्पादनको लागि आवश्यक पर्ने कम्पोष्ट मल ३० मे.ट. डी.ए.पी १८ के.जी.युरिया ११ के.जी., म्यरीट अफ पोटास ९, केजी मलखादको स्थानिय दर रेट अनुसार लाग्ने खर्चहरु विरुवा उत्पादन कार्यक्रम बजेटमा समवेश गर्ने ।
ग) फर्म भित्र खाली रहेको जग्गामा किम्बु विरुवा रोपाण गर्नको लागि प्रति हेक्टर ६०० जना ज्यामीको ज्याला, २० मे.ट कम्पोष्ट मल, १२ हजार कीम्बु विरुवा, १०० : ८० : ६० के.जी एन पी.के.को दरले रासायकि मल, कम्पोष्ट मल र विरुवा ढुवानी, डोको नाम्लो १० सेट र १० वटा कुटो कोदालो खरिद गर्न आवश्यक पर्ने स्थानिय दर रेट अनुसारको ज्याला तथा मूल्य खर्चहरु यस अन्तर्गत समावेश गरिने ।
घ) फर्ममा रहेको बगैचाको व्यवस्थापन गर्ने कार्य अन्तर्गत किम्बु बगैचा कांटछांट, गोडमेल, मलखाद प्रयोग विनीयोजन गरि सोही अनुसार खर्च गरिने छ ।
ड) प्रति ५०० के.जी रेशम विज उत्पादनको लागि कोया लोडिङ देखि फूल वितरण र कोठा सरसफाई गर्ने ज्याला,आवश्यक विभीन्न सामाग्रीहरु जस्ते ब्राउन पेपर १.५ सिट,फोम प्याड १,भुटेको भुस १०० ज्याला, अवश्यक पर्ने ८११ जना ज्यामी को स्थानिय दर रेट अनुसारको ज्यामी अवधिसम्मको लागि आवश्यक पर्ने ८११ जना ज्यामी को स्थानिय दर रेट अनुसारको ज्यामी विसंक्रमण केमिकल्स १५ लि.,चुना २० के.जी., ब्लिचिङ धुलो २.५ के.जी., फर्मालिन वा अन्य विसंक्रमण केमिकल्स १५ लि.,चुना २० के.जी., एसिड १ लि., पेट्रोल २ लि., भाले के.जी.,एपोन, चप्पल मास्क ३ सेट,मटीतेल १० लि.नुन २ के.जी., एसिड १ लि., पेट्रोल २ लि., भाले रंगाउने रङ्ग आधा लि., एम सी भी.स्टेवलाईजर १, प्लाष्टिक बाल्टीन ४, कोया काटने चक्कु, ल्येड १२, फुल राख्ने बाक्स ५००, कालो कपडा २ मी, सेतो मलमल कपडा २ मी.,कालो पेपर सीट ६, पावर जेनेरेटरलाई डिजल २०० लिटर आदीको लागि प्रचलित दर रेट अनुसार लक्ष्य पुरा गर्न आवश्यक पर्ने जेनेरेटरलाई डिजल २०० लिटर आदीको लागि प्रचलित दर रेट अनुसार लक्ष्य पुरा गर्न आवश्यक पर्ने बजेट साल बसाली रूपमा विनीयोजन गरि सोही अनुसार खर्च गरिने छ ।
च) प्रति २० के.जी विज कोया उत्पादनको लागि कोठा सर सफाई देखि विज कोया उत्पादन गरि प्याकीङ गर्ने समय सम्मको लागि आवश्यक पर्ने २३ जना ज्यामीको स्थानिय दर अनुसारको ज्याला, डाली, थुन्से,वाटा,वाल्टीन चक्कु ११ वटा, ब्राउन पेपर २० सिट,कालो सेतो कपडा २ मिटर, फम प्याड १, चुन ५ के.जी., फर्मालिन २.५ लिटर,विजेता वा आर के.ओ. २ के.जी., ब्लिचिङ धुलो १ के.जी., मटीतेल १० लिटरको स्थानिय दर रेट अनुसारको मूल्य दरले लक्ष्य अनुसार आवश्यक पर्ने बजेटको साल बसाली विनीयोजन गरि सोही अनुसार खर्च गरिने छ ।
छ) प्रति १० बाक्स चौकी कीरा पालन र वितरण गर्न कीरा पालन घरको सरसफाई देखि साना कीरा पालन गर्ने अवधिसम्मको लागि आवश्यक पर्ने २७ जना ज्यामीको स्थानिय दर अनुसारको ज्यामी ज्याला, फर्मालिन वा अन्य विसंक्रमल केमिकल्स ८ लि., ब्लिचिङ पाउडर २ के.जी., आर.के.ओ वा अन्य

६ के.जी., चुना ३० के.जी.प्याराफिन पेपर ४० सिट, ब्राउन पेपर ४० सिट, डिटर्जेन्ट पाउडर २ के.जी.फोम स्ट्रिप १ सेट, कार्टुन वा प्याक १५, एक बर्ब अर्थात् ४ पटकसम्म प्रयोग गर्न मिले गरि प्लाष्टिक बाटा वाल्टीन ६, सिकेचर १, कालो सेतो कपडा २० मीटर, चप्पल २ जोर, चपीग नाईफ २ र इन्धन ५ लिटरको लागि प्रचलित दर रेट अनुसार लक्ष्य पुरा गर्न आवश्यक पर्ने बजेट साल बसाली रूपमा विनीयोजन गरि सोही अनुसार खर्च गरिने छ ।

ज) प्रति बाकस ठूला कीरा पालन गर्ने कृषकहरूलाई फर्मालिन वा अन्य केमीकल्स २.५ लिटर, ब्लिचिङ्ग पाउडर २ के.जी., आर के.ओ वा विजेता २ के.जी. र चुना २ के.जी.का दरले शत प्रतिशत अनुदानको रूपमा प्रदान गरिने छ ।

झ) ३५ जातको रेशम कीराको मातृश्रोत संरक्षण तथा विकास गर्नको लागि आवश्यक पर्ने १८२५ जना ज्यामीको ज्याला, डाली थुन्से प्लाष्टिक बाटा २०१० गोटा, पात काट्ने चक्कु ६, टिस्युपेपर २० प्याकेट, ब्राउन पेपर ४ रीम, प्याराफीन पेपर २ रीम, कालो सेतो कपटा ८० मीटर, फम प्याड २०, कालो कागज २००, मिनाईल पेपर १२ रोल, चुन ३०० के.जी.फर्मालिन वा अन्य केमिकल्स २०० लिटर, विजेता वा आर के.ओ १५० के.जी., भीम पाउडर ४० के.जी., सर्फ ४० के.जी., मटटीतेल ४३० लिटर, डिजेल पावर जेनेटर १६५० लिटर, पेट्रोल पावर स्पैयर ६लि, मोबिल १२ लि, हाइड्रोक्टोरिक एसिड १ लि., पोटासियम हाइड्रोअक्साइड १ के.जी., मिथाइल १ लिटर आदीको लागि प्रचलित दर रेट अनुसार लक्ष्य पुरा गर्न आवश्यक पर्ने बजेट साल बसाली रूपमा विनीयोजन गरि सोही अनुसार खर्च गरिने छ ।

ज) नेपालमा हालसम्म कृषकहरूले पाल्दै आएका रेशमका जातहरू लाग्न गई उत्पादन कम भएको देखिएकोले नयां जातको विकास र विस्तार गर्न आवश्यक पर्ने नयां जातका रेशम कीराका फूलहरू नमुना परिक्षणको लागि भारतबाट आयत गर्न आवश्यक पर्ने बजेट विनीयोजन गरि भारतको केन्द्रीय रेशम बोर्डले निर्धारण गरेको दर रेट र बजेट भुक्तानी प्रकृया अनुसार खरिद गर्दा लाग्ने खर्चहरू केन्द्रीयस्तरमा विनियोजन गरि भारतबाट उपलब्ध भएका रेशम कीराका फूलहरू विभिन्न रेशम फर्म केन्द्रमा पठाईने छ । भारतबाट नेपाल सम्म आयत गर्दा र सम्बन्धीत फर्म केन्द्रहरूमा ढुवानी गरि लैजानको लागि आवश्यक पर्ने ढुवानी, कर तथा प्राविधीकहरूको दैनिक भत्ता तथा यातायात खर्च समेत सरकारी निकायबाट व्यहोर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।

परिच्छेद ४

नेपाल व्यापार एकीकृत रणनिति

४.१ मौरी जन्य उप उत्पादन तथा सकलन केन्द्र स्थापना अनुदान

नेपालमा उत्पादीत महको विदेश निकासी गर्न विभीन्न पारामीटरहरूको प्रकृया पुरा गर्न कठिनाइ भइ रहेको अवस्थामा महको साथ साथै उत्पादन हुने मौरीजन्य उपउत्पादन(राजश्री खुराक कुट र प्रपोलिस) समेतको उत्पादन गर्ने र विदेश निकासी गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

४.१.१. कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रिया:

- क) यो कार्यक्रम व्यावसायीक कीट विकास निर्देशनालय मार्फत सञ्चालन हुने छ ।
- ख) स्विकृत कार्यक्रम प्राप्त भए पछि, जिल्ला तोकीएको भएमा तोकीएको जिल्ला र जिल्ला नतोकीएको भएमा सम्भावित जिल्लाहरूलाई लक्षित गरि १५ दिनको सुचना प्रवाह गरिने छ ।
- ग) निर्धारीत समयावधि भीत्र प्राप्त भएका निर्देशनहरू छनौट गर्नकोलागी अनुसुची अनुसारको छनौट तथा कार्याक्रम कार्यान्वयन समिति गठन गरिने छ :

४.१.२. छनौटका आधारहरु:

- क. कम्तीमा पनि ५०० आधुनिक मौली गोलाधार भएको ।
- ख. सम्बन्धीत जिल्ला वा क्षेत्रमा आफ्नो स्थायी घर जग्गा भएको ।
- ग. कम्तीमा पनि १० वर्ष मौरी पालन र मौरीजन्य उप उत्पादनमा अनुभव भएको ।

४.१.३. आर्थिक पक्ष :

श्रोत केन्द्र स्थापना गर्दा लाग्ने खर्चको ५० प्रतिशत वा बढिमा रु २० लाख सम्मको रकम दुइ कीस्तामा उपलब्ध गराइने छ ।

४.२. मह मेला सञ्चालन

महको आन्तरीक खपत बढाउने र नेपालको महको प्रचार प्रसार गर्ने उदेश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ ।

४.२.१. कार्यक्रम सञ्चालन प्रकृया :

- क. यो कार्यक्रम मौरीपालन र बजारीकरणसँग सरोकार राख्ने सरकारी, गैरसरकारी र निजी उद्यमीहरुसँगको सहयोगमा व्यावसायीक कीट विकास निर्देशनालय मार्फत सञ्चालन गरिने छ ।
- ख. आवश्यक बजेट जुटाउन सक्ने मह व्यवसायी वा संघ सगठनसँग सहकार्यको लागि ७ दिने सुचना जारी गरिने छ ।
- ग. आवेदन दिने मध्येबाट अनुसुची ७ अनुसारको कार्य समीतीले सहकार्य गर्न इच्छुक कम्तीमा पनि लागत मुल्यको ५० प्रतिशत रकम सहयोग गर्न सक्ने १ वा एक भन्दा बढि संघ सम्पर्क उद्यमीको छनौट गरि कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

४.२.२. आर्थिक पक्ष :

बजेट तथा कार्यक्रमको आधारमा निम्न बुदाहरु समेट्ने गरि लागत अनुमान तयार गरि कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

- स्टल भाडा बापतको खर्च
- स्टलमा सहभागीहरुको यातायात खर्च बापतको खर्च
- मह परिकार तथा महको गुणस्तर पहिचान हुने गरी अतिथीहरुलाई मह उपहार ।
- अन्तकृया गोष्ठी उच्च पदस्थ व्यक्तित्वहरु समावेश
- सुचना प्रवाहको लागि लाग्ने खर्च
- आधिकारीक मेडिया नियुक्त र सो खर्च व्यावस्थापन
- उद्घाटन तथा समापन समारोह, मञ्च डेकोरेशन समेत ।

परिच्छेद ५

विविध

५.१ कार्यक्रम अनुगमन व्यवस्था

- क) संचालीत कार्यक्रमहरूको केन्द्रियस्तरबाट नियमित अनुगमन तथा मुल्याङ्कनको कार्य मन्त्रालय, कृषि विभाग, सम्बन्धित निर्देशनालय वा कार्यक्रमबाट हुनेछ।
- ख) संचालीत कार्यक्रमहरूको जिल्लास्तरमा नियमित अनुगमन तथा मुल्याङ्कनको कार्य सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालय र यस अन्तर्गतका सेवा केन्द्रबाट हुनेछ।

५.२ कार्वाहीको व्यवस्था :

प्रस्ताव स्वीकृत भएका कृषक तथा फर्म उद्योगहरूले सम्झौता अनुसार कार्यक्रम सम्पन्न नगरी प्राप्त अनुदानलाई दुरुपयोग गरेको पाइएमा नेपाल सरकारको प्रचलित ऐन नियम बमोजिम कार्वाही गरीने छ।

५.३ प्रचलित कानुन लागु हुने :

यो कार्यक्रम कार्यान्वयनको सम्बन्धमा प्रचलित कानुनमा उल्लेख भएकोमा सोही बमोजिम तथा उल्लेख नभएका कार्यक्रमको हकमा यसै कार्यविधि बमोजिम कार्यान्वयन हुने छ।

५.४ कार्यविधि संशोधन तथा परिमार्जन :

कृषि विकास मन्त्रालयले यस कार्यविधिमा आवश्यक परिमार्जन एवं संशोधन गर्न सक्ने छ।

५.४ खारेजी तथा बचाउ :

यस कार्यविधिमा उल्लेख भएका कार्यक्रम बाहेकका अन्य कार्यक्रमहरूको सञ्चालन नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को मिति २०७०।९।१८ स्वीकृत कृषि विभाग अन्तरगत संचालित मौरी, च्याउ, रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७० अनुसार नै गर्ने गराउने गरि बचाउ गरिएको छ।

अनुसूची - १

मौरी, च्याउ, रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३ को प्रस्ताव आव्हानको सूचनाको ढाँचा
सूचना । सूचना ॥ सूचना ॥

यस कार्यालयको आ.व. २०...../.... को वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार मौरी पालन/रेशम खेती /च्याउ खेती विकाससम्बन्धि कार्यक्रमको माध्यमबाट कृषि विकासको प्रवद्धन गर्ने कार्यक्रम रहेको हुँदा ईच्छुक नेपाली नागरीकहरुबाट दरखास्त आव्हानको लागि यो सूचना प्रकाशित गरिएको छ । यो सूचना प्रथम पटक प्रकाशन भएको मितिले १५ दिन भित्र सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयमा तोकिएको ढाँचा अनुसारको आवेदन फाराममा दरखास्त दिनु होला । पूनश्च: आवेदन साथ तपशिल अनुसारका कागजातहरु संलग्न राख्न समेत यसै सूचना द्वारा सूचित गरिन्छ ।

तपशिल

१. अनुसूची २ अनुसारको आवेदन फाराम ।
२. अनुसूची ३ अनुसारको संक्षिप्त कार्य योजना ।
३. नेपाली नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि ।
४. अन्य प्रमाणित प्रमाण पत्रहरु (तालिम, शैक्षिक योग्यता आदी) को प्रतिलिपिहरु ।

अनुसूची - २

मौरी, च्याउ, रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३ को आनुदान सहयोग प्राप्त गर्नको लागि दिईने
आवेदन-पत्र

श्रीमान्

..... |

विषय : कृषि अनुदान सहयोग कार्यक्रम उपलब्ध गराई दिने वारे ।

महोदय,

मलाई उक्त अनुदान सहयोग प्राप्त गरी ..... कार्य गर्न तिब्र ईच्छा भएकोले निम्नानुसार कागजात राखी निवेदन गर्दछु । मैले अनुदान सहयोग प्राप्त गरेमा निर्धारित प्रकृया अनुसार सम्बन्धित जिल्ला भित्रै रही कार्य गर्नेछु । पूनश्चः तपशिल अनुसारका कागजातहरु यसै निवेदन साथ संलग्न राखेको व्यहोरा समेत अनुरोध गर्दछु ।

तपशिल

१. अनुसूची ३ अनुसारको संक्षिप्त कार्ययोजना
२. नेपाली नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि
३. फर्म/समूह/समिति/सहकारी सम्बन्धित निकायमा दर्ता भएको प्रमाणको प्रतिलिपि वा व्यक्तिगत कृषक
४. अन्य प्रमाणीत प्रमाण पत्रहरु (तालिम, शैक्षिक योग्यता) आदिका प्रतिलिपीहरु)
५. बैदेशिक रोजगारवाट फर्केकाको हकमा पासपोर्टको प्रतिलिपि
६. समूह/समिति/सहकारिका सदस्यहरुको परियोजना प्रस्ताव पेश गर्न र परियोजना छनौट भएमा कार्यान्वयन गर्ने प्रतिवद्धता

निवेदकको

नाम :

दस्तखत :

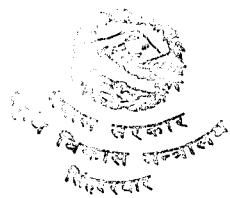
ठेगाना :

४/४

४/४

४/४

४/४

अनुसूची - ३

मौरी, च्याउ, रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यालय, २०७३ को अवधारणाको संक्षिप्त कार्य योजना

उद्धमी यूवा/यूवतीको नाम थर :

ठेगाना : ..... गाउँ/टोल : ..... वार्ड नं. : ..... गा.वि.स. : .....

जिल्ला : .....

संचालन गर्न खोजेको ..... सम्बन्धि व्यवसाय र स्थान :

सहयोग स्वरूप माग गरेको अनुदान रकम/लगानी :

आफ्नो लगानि :

आफ्नो पारिवारिक श्रम :

व्यवसायावाट उत्पादन हुने वस्तु :

उत्पादित कृषि वस्तुको परिमाण :

बजारयोग्य परिमाण :

व्यवसायले वातावरणमा नकारात्मक प्रभाव पार्छ/पार्दैन ?

फर्म/समुह/समिति/सहकारीको नाम :

ठेगाना: गाउँ/टोल

वडा नं.

गा.वि.स.

सम्पर्क नम्बर:

जिल्ला

व्यवशाय संचालन गरिने स्थान :

संचालन गरिने कार्य विवरण:

क्र.सं.	संचालन गरिने क्रियाकलाप	अनुदान सहयोग	नीजि लगानि	जम्मा लगानि

व्यवशाय गरेको भए, विगत कति वर्ष देखि ..... निरन्तर गरि रहेको? वर्ष.....महिना.....

व्यवसायको लागि श्रमको व्यवस्थापन : क) पारिवारिक ख) बाहिर वाट ग) दुवै

तर्फ वाट सहि गर्नेको

संस्थाको छाप: (संस्थाको हकमा)

नाम :

पद :

दस्तखत :

मिति :

१.१.२०७३

मानिस

२४

२४

२४

२५

२५

अनुसूची - ४

मौरी, च्याउ, रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३

कार्यक्रम संचालनको लागि गरिने सम्झौता-पत्र

कृषि विभाग व्यावसायिक किट विकास निर्देशनालय द्वारा ..... मार्फत संचालन
गरिने चालु आ.व. ..... को स्वीकृत ..... कार्यक्रम संचालन गर्न
कार्यालय, (यस भन्दा पछाडि पहिलो पक्ष भनिने), विशिष्टताको आधारमा छनौट भएका
कृषक उद्यमी श्री/सुश्री/श्रीमती ..... (यस भन्दा पछाडि दोश्रो पक्ष भनिने) विच
तपशिलका शर्तनामाहरु गरी गराई कार्यक्रम सम्पन्न गर्न सम्झौता/सहमति भएको छ।

१. पहिलो पक्षले दोश्रो पक्षलाई व्यवसाय संचालनको लागि कार्ययोजना अनुसार २ किस्तामा /कार्यविधि
अनुसार सामाग्री अनुदान स्वरूप तेश्रो पक्षको रोहवरमा उपलब्ध गराउने छ।

२. दोश्रो पक्षले पहिलो पक्षवाट आवश्यक प्राविधिक प्राप्त गरी आफूले आवेदन गरे अनुसारको
व्यवसाय संचालन गर्नेछ।

३. पहिलो पक्षले नियमित रूपमा व्यवसाय संचालन गरे नगरेको अनुगमन गर्नेछन्।

४. यस सम्झौता उल्लेखित काम गर्दा परि आउन सक्ने कुनै पनि प्राकृतिक प्रकोप/ भवितव्यको पूर्ण जिम्मेवारी
दोश्रो पक्ष स्वयं आफै हुनेछ।

५. यस सम्झौतामा उल्लेख भए भन्दा अन्य व्यहोराको हकमा प्रचलित नियम कानून बमोजिम हुने छ।

पहिलो पक्ष

कार्यालयको तर्फवाट सहि गर्नेको

नाम :

पद :

दस्तखत :

मिति :

कार्यालयको छाप :

दोश्रो पक्ष

युवा उद्यमी वासस्थाको तर्फवाट सहि गर्नेको

नाम :

पद :

दस्तखत :

मिति :

औठाको छाप :

संस्थाको छाप :

दा.

वा.

सम्पर्क फोन नं. :

सम्पर्क फोन नं. :

अनुसूची - ५

मौरी, च्याउ, रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३ को प्रगति विवरण पठाउने फारामको ढाँचा

१. उद्यमी कषकको २. संचालित व्यवसायको

四

नाम :

३४८

ठेगाना :

आ व

४. प्रगति प्रतिवेदन अवधी : चौमासिक/वार्षिक

पुति ईक्षाई उत्पादित पदार्थको स्थानिय वजारको विक्री मूल्य :

9. .... 2. .... m. ....

— १०२ —

३५८

सिति :

३५४

28

—

2

۲۹

[Handwritten signature of James E. Tamm]

अनुसूची - ६

मौरी, च्याउ, रेशम कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७३ को प्रस्ताव मूल्यांकन फराम

क्र. सं.	द.नं.	आवेदकको नाम	ठेगाना	मूल्यांकन (१०० पूर्णङ्गमा गर्ने)				
				उद्यमीको व्यवसाय प्रतिको अनुभव/तालिम (३०)	पेश गरेको कार्ययोजना (४०)	उक्त स्थानमा व्यवसायको सम्भाव्यता उपयूक्ता (१५)	वास्तविक लक्षित वर्ग (१५)	कुल प्राप्ताङ्क (१००)

छन्नौट समितिका पदाधिकारीहरुको नाम, थर, पद, दस्तखत र मिति :

- १.
- २.
- ३.
- ४.
- ५.

X2

_____

२८

४४

F.E

२८

अनुसुची ७

व्यावसायिक कीट विकास कार्यक्रम (ब.उ.श.नं ३१२११३) रेशमखेती विकास कार्यक्रम (ब.उ.श.नं ३१२१०६) र नेपाल व्यापार एकीकृत रणनिति (ब.उ.श.नं ३१२१६२) अन्तर्गतका कार्यक्रम सञ्चालन कार्यान्वयन समीती को गठन निम्नानुसार हुने छ

कार्यक्रम निर्देशक, व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालय	संयोजक
प्रतिनिधी कृषि विभाग योजना शाखा	सदस्य
सम्बन्धीत जिल्लाको वरिष्ठ कृषि विकास अधिकृत	सदस्य
कार्य प्रकृति अनुसारका विषय विशेषज्ञ संस्थाका प्रतिनिधी	सदस्य
<ul style="list-style-type: none"> ○ प्रतिनिधी कृषि विकास मन्त्रालय नेपाल व्यापार एकीकृत रणनिति. ○ कृषि अनुसन्धान परिषद ○ क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयका व वाली सरक्षण अधिकृत वा प्रतिनिधी ○ जिल्ला बन कार्यालय ○ बनस्पती विभाग ○ पर्यटन बोर्ड 	

व्यावसायिक कीट विकास निर्देशनालयका व्यावसायिक कीट विज्ञ (योजना फाँट)

सदस्य सचिव

X/2

.....

.....

.....

.....

.....

अनुसुची ८

सामुदायिक बन उपभोक्ता समितीहरु मार्फत कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा प्रति जिल्ला वा समुहको लागि उपलब्ध गराइने अनुदानको विवरण

सि.नं.	विवरण	इकाई	परिमाण	दर रु.	जम्मा रु.	निर्देशनालयले व्यहोरें	कृषकबाट उपभोक्तवाट व्यहोरें
१	गोला सहितका घार	सख्ता	२००	१००००	२०,००,०००	१८,००,०००	२०००००
२	आधार चाका	के.जी	१००	१०००	१,००,०००	९०,०००	१००००
३	घार स्टेप्ड	पटक	२००	५००	१,००,०००	९०,०००	१००००
५	मौरी उपकरण वितरण	सेट	२०	११००	२२,०००	२०,०००	२००
६	सरोकारवाला सग अन्तकृया गोष्ठी	पटक	१	१०००००	१,००,०००	१,००,०००	
७	च्युरी तथा अन्य फुल फुल्ले विरुवाको नर्सरी स्थापना	सख्ता	१	५००००	५०,०००	५०,०००	
८	मौरपिलन तालीम १ हप्ते	पटक	१	३०००००	३,००,०००	३,००,०००	
	प्राविधिक सेवा प्रदान	पटक	६	२००००	१,२०,०००	१,२०,०००	
	कुल जम्मा रु.				२७९२०००	२५,७०,०००	२,२२,०००

X2

अनुसूची नं ९

मौरी कृषक पाठशाला कृषि पर्यावरण विश्लेषण नं

मौरी कृषक पाठशालाको नामः
उप-समूहको नामः
घार गोला राखेको भिति
मौरीको जात
रातीको उमेरः

अवलोकन भिति
परिक्षण राखेको भिति
गोलाको अवस्था
मौसमको अवस्था

तारिका :

नमूना फ्रेम नं.	मह भण्डारण शिथि	कृषि भण्डा रण शिथि	गोलाको समर्दिनत शिथि	शबुजाव	परजीविहर	रोप	अन्य
१.							चाराका शेवफल - लम्बाइ चोडाई से. मी.
२.							
३.							
४.							
५.							
६.							
७.							
८.							
९.							
१०.							
जम्मा							
अंष्टत							

१. अन्य अवलोकन

१. मेरेका प्युपा लाभार्ड र भर्खर जन्मेका मौरी हरु प्रवेशब्दार वरिपरी यत्रत्र अव्यवस्थित रूपमा छारएका ?
२. प्रवेशब्दार वरिपरी मौरीले विष्टयाएका र कालो धब्बाहरु भएका ?
३. प्रवेशब्दार वरिपरी सुँड निकालि मेरेका मौरी हरु रहेका ?
४. उडन नसकि घस्तेर हिँडने मौरीहरु रहेका ?
५. आपसमा लडाई गरिरहने ?

२. विश्लेषण (यस्तो के कारणले भएको होला/हुनसक्छ) गर्न सकिन्दू होला)

१.
२.
३.
४.
५.

६. प्राकृतिक आहारा पर्याप्तता कस्तो ? कुन कुन ?
७. कृत्रिम आहाराको प्रयोग : कुन कुन मिर्तीमा के कती परिमाणमा के कती प्रयोग गरिएको हो उल्लेख गर्ने

३. सिफारिस : (कसरी समाधान

१.
२.
३.
४.
५.

नोट : मह भण्डारण स्थिति, कट भण्डारण स्थिति र गोलाको समर्पीगत स्थिति लाई मल्यांकन गर्दा - १. उत्तम २. मध्यम ३. कमजोर लेखि गर्ने

अनुसुची १०

एक चरन बालीमा मौरीपालन कृषक पाठशालाको आर्थिक पक्ष निम्नानुसार हुने छ ।

कृषक समुह अन्तरकृया गोष्ठी (२ पटक)

गोष्ठीमा छलफल हुने विषयहरु : कृषक पाठशालाको महत्व, मौरी चरन पात्रो र आधारभूत तथ्याङ्क संकलन, समुहको महत्व, लैडिगक विश्लेषण, समस्या पहिचान, कार्यक्रम कार्ययोजना तयारीको लागि खर्च रकम:(२ दिनकालागि)

क्र.स.	कृयाकलापहरु	रकम रु.
क)	पहिलो पटक अन्तरकृया गोष्ठी गर्न ४० जना कृषक सहभागीहरुलाई खाजाखर्च रु. ५० का दरले	२०००
ख)	दोश्रो पटक अन्तरकृया गोष्ठी गर्न ३० जना कृषक सहभागीहरुलाई खाजाखर्च रु. ५० का दरले	१५००
ग)	भिन्ना भिन्न विभागीय मितिमा २ पटक सम्म उल्लेखित विषयमा गोष्ठी संचालन गर्दा चाहिने रजिस्ट्र, कपी, स्फेल, डटपेन, सिसाकलम, मार्करपेन, चार्ट पेपर ७० जनाको लागि	३५००
घ)	गोष्ठी संचालन गर्न दैनिक भत्ता (भ्रमण खर्च नियामवलीमा व्यवस्था भए अनुसार) प्रति व्यक्ति प्रति दिन रु. ४०० का दरले २ जना सहजकर्ता / श्रोतव्यक्तीलाई २ दिनको जम्मा ($2 \times 2 \times ४००$ रु. ४००)	१,६००
च)	श्रोतव्यक्तिको यातायात खर्च २ पटकको लागि दिनको रु. १०० का दरले २ जनालाई	४००
जम्मा		९०००

Seasonal Planning गोष्ठी गर्न BFFS संचालन खर्च विवरण (१ दिनकालागि)

क्र.स.	कृयाकलापहरु	रकम रु.
क)	खाजा खर्च २७ जना (२५ जना कृषक र २ जना सहजकर्ता) कोलागि रु. ५० का दरले	१३५०
ख)	गोष्ठी संचालन गर्न दैनिक भत्ता (भ्रमण खर्च नियामवलीमा व्यवस्था भए अनुसार) प्रति व्यक्ति प्रति दिन रु. ४०० का दरले २ जना आई.पी.एम सहजकर्तालाई १ दिनको जम्मा	८००
ग)	श्रोतव्यक्तिको यातायात खर्च १ दिनको लागि रु १०० का दरले २ जनालाई	२००
जम्मा		२३५०

नोट: Seasonal Planning गोष्ठी गर्न आवश्यक पर्ने स्टेशनरीहरु अन्तरकृया गोष्ठिको रकम बाट नै गर्ने ।

स्थलगत कृषक पाठशाला संचालन गर्ने BFFS संचालन खर्च विवरण

(१६ दिन सम्मका लागि प्रति हप्ता २ दिनका दरले)

क्र.स.	कृयाकलापहरु	रकम
क)	२५ जना कृषक र २ जना सहजकर्ताको लागि रु. ५० का दरले २७ जनाको लागि खाजा खर्च	२१,६००
ख)	मौरीघार, मौरी गोला बोर्ड तथा अन्य सामाग्रीहरु: प्लाष्टिक मौरी उपकरणहरु, साईन बोर्डहरु, मौरीमा प्रयोग गरिने जैविक विषादी, हर्मोनहरु, पेग, प्लाईउड बोर्ड, रंगिन कलम, ब्राउन पेपर, जाली कपडा, मार्कर पेन, कैची, धागो, फोटोकपी पेपर, मार्किङ टेप, भाइल, गम, आदिलाई बढीमा	३६८००
घ)	आई.पी.एम सहजकर्ता दैनिक भत्ता: (भ्रमण खर्च नियामवलीमा व्यवस्था भए अनुसार) २ जनालाई प्रति पटक प्रति व्यक्ति रु. ४००/-	९२८००
ड.	श्रोतव्यक्तिको यातायात खर्च हप्ताको एक दिनको लागि दिनको रु. १०० का दरले २ जनालाई	३२००
जम्मा		७७४००

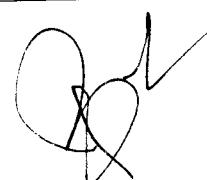
कृषक दिवस मनाउने तथा अन्तिम प्राविधिक प्रतिवेदन तयारी खर्च विवरण (१ दिनको लागि)

क्र.स.	कृयाकलापहरु	रकम रु.
क)	आमन्त्रित जनप्रतिनिधी, जिल्लास्तरिय कार्यालय प्रमुख तथा अन्य सहभागी कृषकहरु गरी जम्मा १०० जनालाई रु. ५० का दरले खाजाखर्च खर्च	५०००
ख)	व्यवस्थापन खर्च: स्टेज निर्माण, साउण्ड सर्भिस, कुर्चि, टेवल, ग्राफ/चार्ट पेपर, साँस्कृतिक कार्यक्रम, ध्वजापताका, निमन्त्रण कार्ड, फोटो आदि	२०००
ग)	प्रथम, द्वितीय र तृतीय हुने कृषक समूहलाई पुरस्कार वितरण (प्रथम रु. १०००, बतिय रु. ७५० र तृतीय रु. ५००)	२२५०
घ)	श्रोत व्यक्तिको यातायात खर्च १ दिनको लागि रु १०० का दरले २ जनालाई	२००
ङ)	कृषक पाठशालाको प्राविधिक प्रतिवेदन दुई प्रति तयार गर्ने	१०००
च)	सहजकर्ता/श्रोतव्यक्तिलाई दैनिक भत्ता: (भ्रमण खर्च नियामवलीमा व्यवस्था भए अनुसार) २ जनालाई रु.४००/का दरले ।	८००
जम्मा		९९२५०

सहजकर्ताबाट संचालन हुने मौरपिलन. कृषक पाठशालाको एकमुष्ठ खर्च

क्र.स.	कृयाकलापहरु	रकम रु.
क)	कृषक समुह अन्तरकृया गोष्ठी	९०००
ख)	Seasonal Planning गोष्ठी गर्ने BFFS संचालन	२३५०
ग)	स्थलगत कृषक पाठशाला संचालन गर्ने BFFS संचालन	७७४००
घ)	कृषक दिवस मनाउने तथा अन्तिम प्राविधिक प्रतिवेदन तयारी	९९२५०
जम्मा		९०००००

मुख्यमन्त्री

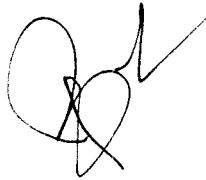

कृषक दिवस मनाउने तथा अन्तिम प्राविधिक प्रतिवेदन तयारी खर्च विवरण (१ दिनको लागि)

क्र.स.	कृयाकलापहरु	रकम रु.
क)	आमन्त्रित जनप्रतिनिधी, जिल्लास्तरिय कार्यालय प्रमुख तथा अन्य सहभागी कृषकहरु गरी जम्मा १०० जनालाई रु. ५० का दरले खाजाखर्च खर्च	५०००
ख)	व्यवस्थापन खर्चः स्टेज निर्माण, साउण्ड सर्भिस, कुर्चि, टेवल, ग्राफ/चार्ट पेपर, साँस्कृतिक कार्यक्रम, ध्वजापताका, निमन्त्रण कार्ड, फोटो आदि	२०००
ग)	प्रथम, द्वितीय र तृतीय हुने कृषक समूहलाई पुरस्कार वितरण (प्रथम रु. १०००, द्वितीय रु. ७५० र तृतीय रु. ५००)	२२५०
घ)	श्रोत व्यक्तिको यातायात खर्च १ दिनको लागि रु १०० का दरले २ जनालाई	२००
ड)	कृषक पाठशालाको प्राविधिक प्रतिवेदन दुई प्रति तयार गर्ने	१०००
च)	सहजकर्ता/श्रोतव्यक्तिलाई दैनिक भत्ता: (भ्रमण खर्च नियामवलीमा व्यवस्था भए अनुसार) २ जनालाई रु.४००/का दरले ।	८००
जम्मा		११२५०

सहजकर्ताबाट संचालन हुने मौरपिलन. कृषक पाठशालाको एकमुष्ठ खर्च

क्र.स.	कृयाकलापहरु	रकम रु.
क)	कृषक समुह अन्तरकृया गोष्ठी	९०००
ख)	Seasonal Planning गोष्ठी गर्ने BFFS संचालन	२३५०
ग)	स्थलगत कृषक पाठशाला संचालन गर्ने BFFS संचालन	७७४००
घ)	कृषक दिवस मनाउने तथा अन्तिम प्राविधिक प्रतिवेदन तयारी	११२५०
जम्मा		१०००००

अनुसुची ११

मौरी कृषक पाठ्शालाका परिक्षणहरु

(क) तुलनात्मक अध्ययन :- कृषक तरिका र असल मौरीपालन अभ्यास तरिका

(एक एक वटा घारगोला मौरी खरिद गरी अध्ययन गर्ने)

सि.न.	कृषक तरिका	असल मौरीपालन अभ्यास तरिका
१.	उन्नत घार को प्रयोग पाच फ्रेम मौरी	उन्नत घार को प्रयोग पाच फ्रेम मौरी
२.	आधार चाका विहीन फेमको प्रयोग	आधार चाकाको प्रयोग
३.	मह काढने बेलामा मात्र निरीक्षण	प्रत्येक १० दिनको अन्तरालमा निरीक्षण
४.	अभावको बेलामा कृत्रिम आहारा व्यवस्थानगर्ने	अभावको बेलामा कृत्रिम आहारा को व्यवस्था गर्ने
५.	रानी छेक्ने पाता नराख्ने	रानी छेक्ने पाता राख्ने
६.	घार स्टेप्ड नराख्ने	घार स्टेप्ड कचौरा राख्ने
७.	कोष नटालेको मह समेत काढने	८५ % कोष टालेको मह काढने
८.	रोग र कीरा पहिचान विना औषधी उपचार	पहिचान गरेर आवश्यकतानुसार औषधी उपचार
९.	ब्रुड ख्याल नगरी मह काढने	सुपरको मह मात्र काढने
१०	मह नछानीकन डिव्वामा राख्ने (कपडा)	छानेर मात्र डिव्वाबन्दी गर्ने जालि
११.	असल मह भण्डारण प्रविधी विना मह राख्ने	असल मह भण्डारण प्रविधी अपनाउने

(ख) सुलसुलेको व्यवस्थापन परीक्षण

उपचारहरु

१. जैविक विधी (तितेपाती, असुरो आदि) लाई मौरी घारको भित्री ढक्कनमाथी राखी अध्ययन गर्ने

२. एपीस्टानको प्रयोग (आसनवोर्डमा)

३. रानी विहीन गराउने (३ दिनसम्म)

४. भाले छाउरा नष्ट गरेर (मह प्रवाहको शुरुमा भाले चाका प्रयोग गरी हुँकेका भाले छाउरा प्यूपा अवस्थामा पुगेपछि सो चाका गोलावाट बाहिर फिकी सुलसुले नष्ट गर्ने) ।

(ग) मौरीलाई विषादीको असर अध्ययन

मौरीलाई चरन क्षेत्रमा लैजाँदा त्याँहा रहेको बालीहरुमा विषादी प्रयोग गर्दा असर पुर्याउने हूँदा बाली संरक्षणमा कुन विषादी प्रयोग गर्दा मौरीलाई असर पैदैन सो कुरा कृषकहरुलाई बुझाउन जरुरी भएकोले यो परीक्षण राखिएको हो ।

उपचारहरु

१. जैविक वनस्पतीहरुको मिश्रण प्रयोग (१:६) विहान राख्ने साँझ हटाउने

२. निमजन्य विषादीको प्रयोग निर्मक्स वा मार्गसम वा निम्बीसिडीन निकोनिम २-३ एम.एल प्रति लिटर पानिमा राख्ने ।

३. रासायनिक औषधीको प्रयोग

(घ) मौरी र बाली परागसेचन अध्ययन

उपचार

१. तोरी बालीलाई फूल फूलु अगाडि भुलले ढाक्ने

२. तोरी बालीलाई फूल फूलु अगाडि भुलले नढाक्ने

अनुसुची १२

पाठशालामा संचालन गरिने विशेष कक्षाहरु

मौरी कृषक पाठशाला सञ्चालन विशेष प्राविधिक कक्षा

क्र.स	हप्ता	विषय बस्तु	शिक्षण विधि	आवश्यक सामग्री	जिम्मेवारी व्यक्ति
१.	पहिलो हप्ता	मौरीको जिवन चक र वर्ग अनुसारको शारीरिक बनावट र कार्य विभाजन।	समुह छलफल र गोलाको अवलोकन चित्राङ्कन	मौरी घार गोला विभेल पन्जा हयाव टुल वाउण्ड पेपर मार्कर, टेप,स्केल	
२.	दोस्रो हप्ता	मौरी पालनमा प्रयोग हुने घार तथा सामग्री हरुको जानकारी	समुह छलफल र व्यवहारीक अभ्यास उपसमुह	मौरी घार गोला विभेल पन्जा हयाव टुल आदि	
३.	तेस्रो हप्ता	मौरी गोलामा कृत्रिम रानु उत्पादन गर्ने तरिका।	समुह छलफल र व्यवहारीक प्रयोगात्मक	मौरी घार गोला विभेल पन्जा हयाव टुल आदि	
४	चैथै हप्ता	मौरीमा हुने गृह त्याग र हुल निर्यासको व्यवस्थापन	समुह छलफल र व्यवहारीकप्रश्न उत्तर	मौरी घार गोला विभेल पन्जा हयाव टुल आदि	
५.	पाँचौ हप्ता	रानु उत्पादन , गोला विभाजन र समायोजन को तरिका	समुह छलफल र व्यवहारीक	मौरी घार गोला विभेल पन्जा हयाव टुल आदि	
६.	छैटौ हप्ता	परम्परागत घार बाट आधुनिका घारमा मौरी सार्ने , हुल समाल्ने तरीका	समुह छलफल र व्यवहारीक फल्ड भ्रमण मुडे घार राखेको ठाउमा	मौरी घार गोला विभेल पन्जा हयाव टुल आदि	
७.	सातौं हप्ता	कृत्रिम आहारा, आधार चाका र चाका व्यवस्थापन	समुह छलफल र व्यवहारीक प्रयोगात्मक	मौरी घार गोला विभेल पन्जा हयाव टुल आदि	
८.	आठौं हप्ता	मौरीमा लाग्ने रोगहरु र कुपोषण सम्बन्धि जानकारी	छलफल र रोगी मौरी घारको अवलोकन	मौरी घार गोला विभेल पन्जा हयाव टुल आदि	
९.	नवौं हप्ता	मौरीको शत्रुहरु बारे जानकारी	समुह छलफल र संकलन वर्गीकरण	मौरी घार गोला पक्ने जालि डिव्वा प्लाष्टीक थैला रवर लेन्स	
१०.	दसौ हप्ता	मौरी परजिवि (सुलसुलेको व्यवस्थापन जैविक विधि (असुरो तितेपाति) एपीस्टोनको प्रयोगरानु पिजाडा गर्ने	समुह छलफल र व्यवहारीक फिल्म चार्टको प्रयोग	मौरी घार गोला विभेल पन्जा हयाव टुल आदि	

२८

४८

४८

N
B
F..

११.	एधार हप्ता	पराग सेचन र मौरीको सम्बन्ध बारे जानकारी	समुह छलफल र व्यवहारीकेनेटिड गरेर तोरीको प्लटको अध्ययन गर्ने	नेट जालि स्केल व्यालेन्स ब्राउण्ड पेपर मार्कर आदि	
१२.	बाह्रौ हप्ता	मौरीपालनको कृषक तरिका र असल मौरीपालन अभ्यास तरिका विचको अन्तर सम्बन्धबारे समिक्षा	समुह छलफल र व्यवहारीक	मौरी घार गोला विभेद पञ्जा हयाव टुल आदि	
१३	तेह्रौ हप्ता	मौरी गोला स्थानन्तरण बारे जानकारी	समुह छलफल प्रश्न उत्तर प्रयोगात्मक	मौरी घार गोला विभेद पञ्जा हयाव टुल आदि	
१४	चौथौ हप्ता	विषादिले मौरीमा पार्ने असर र एकीकृत शत्रु जिब व्यवस्थापन	समुह छलफल र व्यवहारीक	मौरी घार गोला विभेद पञ्जा हयाव टुल आदि	
१५	पन्थौ हप्ता	मौरी चरन पात्रो निर्माण	मौरी चरन पात्रो तयारी	मौरी घार गोला विभेद पञ्जा हयाव टुल आदि	
१६.	सौह्रौ हप्ता	मह उत्पादन भण्डारण प्रशोधन र बजारीकरण	समुह छलफल र व्यवहारीक	मौरी घार गोला विभेद पञ्जा हयाव टुल आदि मह मदानि	

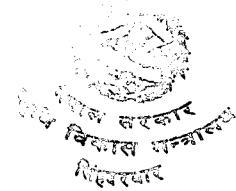
29

✓

✓

✓

✓

अनुसुची १३

मौरी फर्म केन्द्रहरुबाट प्रति १००० वटा रानु उत्पादन गर्दा लाग्ने खर्च

सि.नं.	विवरण	इकाइ	परिमाण	दर रु.	जम्मा रु.	कैफियत
१	गुणस्तर आमा गोला खरिद	सख्या	१०	१००००	१०००००	
२	चिनी चासी खुवाउन प्रति घार प्रति वर्ष १५ के. जी का दरले	के. जी	१५०	८०	१२०००	
३	ग्राफ्टिंग घार गोला	सख्या	५	१०००	४५०००	
४	न्युक्लियिस घार	सख्या	१००	२०००	२००००००	
५	ग्राफ्टिंग सामान	सेट	५	१५०००	७५०००	
६	मौरीको स्थाहार सम्भार गर्ने ज्यामी खर्च	जना	३०	५००	१५०००	
७	मौरी घार गोला स्थानात्तर तथा ओसार पसार द्वारानी	पटक	२	१००००	२००००	
८	प्राविधीकहरुको आते जाते दैनिक भत्ता एक पटकमा २ जना ले ३ पटकको	जना	६	५०००	३००००	
९	विविध खर्च				३०००	
	कुल जम्मा रु.				५,००,०००	

अनुसूची १४

मौरी क्लीनिक (बी क्लीनिक)

सि.नं.	विवरण	इकाई	परिमाण	दर रु.	जम्मा रु.	कैफियत
१	प्रचार प्रसार (एफ. एम., पर्चा, माईक्रो आदि)	पटक	१	२०००	२०००	
२	मौरी उपचार शिविर संचालन सामग्री (एप्रोन, क्याप, चक्कु, कैची, लेन्स, भाइल, पेपर, केमिकल्स, व्यानर आदि)	पटक	१	३०००	३०००	
३	सुझाव पर्चा, फ्याक्ट सिट छपाई	पटक	१	१०००	१०००	
४	स्टेशनरी (क्लीनिक रजिस्टर, कलम, आदि)	पटक	१	५००	५००	
५	मौरी उपचार शिविर व्यवस्थापन खर्च	पटक	१	१५००	१५००	
६	खाजा खर्च	जवान	१०	५०	५००	
७	प्रतिवेदन तयार	पटक	१	५००	५००	
	कुल जम्मा रु.				९०००	

नोट: मौरी उपचार शिविर संचालनका लागि इन्धन र कर्मचारीको डै.भ्र.भ. यसमा समावेश गरिएको छैन। इन्धन र कर्मचारीको दैनिक भ्रमण भत्ता रकम सम्बन्धित आयोजक संस्था/कार्यालयले शिविर संचालन स्थलसम्म पुग्न, कार्यक्रम संचालन गर्न र फर्क्न लाग्ने समयका आधारमा विनियोजन गर्नु पर्ने छ। एप्रोन र क्याप सेतो वा हरियो रंगको हुनु पर्नेछ र एप्रोन र क्यापमा "मौरी क्लीनिक विज" भन्ने वाक्यांश छापेको वा इम्ब्राइडरी गरेको हुनु पर्ने छ।

अनुसुची १५

European Foul Brood (EFB) व्यावस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा लाग्ने खर्च ।

सि.नं.	विवरण	इकाइ	परिमाण	दर रु.	जम्मा रु.	कैफियत
१	प्रचार प्रसार (एफ. एम., पर्चा, मार्झिकड आदि)	पटक	१	२०००	२०००	
२	कार्यक्रम संचालन सामाग्री (एप्रोन, क्याप, चक्क, कैची, लेन्स, भाइल, पेपर, केमिकल्स, व्यानर आदि)	पटक	१	१००००	१००००	
३	सुभाव पर्चा, फ्लाक्ट सिट छपाई	पटक	१	१५००	१५००	
४	स्टेशनरी (क्लिनिक रजिस्टर, कलम, आदि)	पटक	१	५००	५००	
५	EFB उपचार परिक्षण औषधी खर्च प्रति कृषक रु १००० का दरले १० जना कृषकहरु	पटक	१	१००००	१००००	
६	प्राविधिकहरुको दै भ्र भत्ता २ जना एक पटकका दरले कम्तीमा पनि ४ पटक	जवान	८	४०००	३२०००	
७	शिविर सञ्चालनका लागी इन्धन	पटक	४	८००	३२००	
८	प्रतिवेदन तयार	पटक	१	८००	८००	
	कुल जम्मा रु.				६००००	

२२

४७

४७

४७

४७

४७

अनुसूची १६

सुलसुले (Mites) व्यवस्थापन अभियान कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा लाग्ने खर्च विवरण।

सि.नं.	विवरण	इकाइ	परिमाण	दर रु.	जम्मा रु.	कैफियत
१	प्रचार प्रसार (एफ. एम., पर्चा, मार्झिकड आदि)	पटक	१	२०००	२०००	
२	मौरी माइट व्यवस्थापन गर्न संचालन सामाग्री (एप्रोन, क्याप, चक्क, कैची, लेन्स, भाइल, पेपर, केमिकल्स, व्यानर आदि)	पटक	१	१००००	१००००	
३	सुझाव पर्चा, फ्लाक्ट सिट छपाई	पटक	१	१५००	१५००	
४	स्टेशनरी (क्लिनिक रजिस्टर, कलम, आदि)	पटक	१	५००	५००	
५	माइट व्यवस्थापन उपचार नमुना प्रदर्शन खर्च प्रति कृपक रु १००० का दरले १० जना कृपकहरू	सख्त्या	१०	१०००	१००००	
६	प्राविधिकहरूको दै भ्र भत्ता २ जना एक पटकका दरले कम्तीमा पनि ३ पटक	जवान	६	४०००	२४०००	
७	शिविर सञ्चालनका लागि इन्थन	पटक	३	५००	१५००	
८	प्रतिवेदन तयार	पटक	१	५००	५००	
कुल जम्मा रु.					५०००००	

22

१०००००

अनुसूची १७

३५ हेक्टरमा रेशमखेती गर्दा लाग्ने खर्च विवरण

क्र स	कार्यक्रम	इकाई	परीमाण	प्रती इकाई मूल्य (रु)	जम्मा लाग्ने खर्च (रु)	निर्देशनालयले व्यहोर्ने	कृषक सहकारीले व्यहोर्ने
१	कीम्बु क्षेत्र विस्तार	हेक्टर	३५				
२	कीम्बु विस्तार वितरण	सर्व्या	३५००००	२	७०००००	५९५०००	१०५०००
३	क्लष्टर निर्माण	सर्व्या	७	१५००	१०५००	८९२५	१५७५
४	स्थलगत तालीम	सर्व्या	३५	३००००	१०५००००	१०५००००	०
५	कीम्बु श्रीरुवा उत्पादन	सर्व्या	३५००००	२	७०००००	५९५०००	१०५०००
६	रेशम बीज उत्पादन	बक्स			०	०	०
७	विजकोया उत्पादन	केजी			०	०	०
८	उपकरण वितरण	सर्व्या	१५	१०००	१५०००	१२७५०	२२५०
९	सी आर सी भवन निर्माण	सर्व्या	४	३०००००	१२०००००	१०२००००	१८००००
१०	चौकी कीरापालन तथा वितरण	बक्स			०	०	०
११	कीरापालन घर निर्माण अनुदान	सर्व्या	६	२०००००	१२०००००	१०२००००	१८००००
१२	दुवानी अनुदान	पटक	२	२३०००	४६०००	३९१००	६९००
१३	पांचिंधीक सेवा टेवा	पटक	४०	४०००	१६००००	१६००००	
	जम्मा				५०८१५००	४५००७७५	५८०७२५

२१

✓

२२

✓

२३

✓

अनुसूची १८

मौरी श्रोत केन्द्रको मापदण्ड

मौरी श्रोत केन्द्रको स्थापना र तथा श्रोत केन्द्रको रूपमा काम गर्न निम्न मापदण्डहरु पुरा गरेको हुनु पर्ने छ ।

१. घरेलु वा उच्चोग वाणिज्यमा दर्ता भइ व्यावसायीक कीट विकास निर्देशनालय वा मौरीपालन विकास शाखा कार्यालयहरुमा समेत सुची दर्ताको समयावधि भीत्र सुची दर्ता गरेको हुनु पर्ने छ ।
२. प्यान वा भ्याटमा दर्ता भएको ।
३. सञ्चालकबाट कम्तीमा पनि मौरीघार गोला निर्माणमा १५ दिने तालीम लिएको ।
४. व्यावसायीक रूपमा कम्तीमा पनि १० बर्षसम्म मौरीपालन, घारगोला विकी वितरण गरेको ।
५. मौरी घार निर्माण तथा आधारचाका निर्माण गर्ने मेशिन जडान गरि कम्तीमा पनि ५ जना नियमीत रूपमा कामदार राखी कार्य गरि रहेको ।
६. श्रोत केन्द्र निर्माणको लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार पुरा गरेको ।
७. मौरीपालन श्रोत केन्द्रको रूपमा मौरीघार वा मौरी गोला, आधारचाका निर्माण गर्दा निम्नानुसारको मापदण्ड पुरा गरेको हुनु पर्ने भएकोले सो वस्तु निर्माण गर्न आवश्यक मेशिनरी तथा भौतिक पूर्वाधार पुरा गरेको हुनु पर्ने ।

मौरीघारगोलाको मापदण्ड :

- ❖ मेलीफेराको घारको भीत्रीभाग १४-११/१६ इन्च(३६३ एम एम) र भीत्रि लम्बाइ १८-५/१६ इन्च (४६७ एम एम) घारमा कम्तीमा पनी ५ फ्रेम मौरी भएको मेलीफेरा भएमा स्वस्थ्य रानु सहित २५००० र सेरेनाको हकमा १५००० जनसख्या भएको हुनु पर्ने ।
- ❖ आधारचाका निर्माण तथा वितरणकोलागी सेरेना घारको भीत्री भाग न्युट्रन ए २ कम्ब ५.३ मी मी कोष साइज भएको^s कोषको उचाइ १९५ मी मी भएको तथा मेलीफेराको हकमा ५.३ मी मी को कोष साइज बनाउन सक्ने आधारचाका निर्माण गर्ने मेशिन जडान भएको ।
- ❖ घार निर्माणकोलागि आवश्यक पर्ने टुनीका काठ खरीद गरेको प्रमाण पत्रहरु समावेश भएको
- ❖ नियमीत रूपमा मौरीगोला घार आधारचाका तथा मौरी उपकरण निर्माण र विक्री गरेको विवरण देखाउने गरी श्रेष्ठता राखेको ।
- ❖ रानु उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने मेशिन तथा उपकरणहरु भएको ।
- ❖ आफुले गोलाघार विक्री गर्ने लक्ष्य सख्याको एक चौथाइ स्वास्थ माउगोला आफु सग रहेको वा अनुभवी मौरीपालकहरुसग समझौता गरेर चाहेको अवस्थामा उपलब्ध गराउन सक्ने व्यवस्थाको प्रमाण पेश गर्न सक्ने
- ❖ मौरीघार र आधारचाकाको हकमा बर्षमा १ पटक र गोला उत्पादन र विक्रीको हकमा प्रत्येक लटमा मौरी विज्ञहरुबाट अनुगमन गराइ उपयुक्त छ भनी प्रमाणित गराएको हुनु पर्ने ।

X2

✓

✓

✓ ✓ ✓

अनुसुची १९

च्याउ वित्र श्रोत केन्द्रको मान्यता प्राप्त गर्न निम्नुसार मापदण्ड पुरा गरेको हुनु पर्नेछ ।

१. हरेक दिन कम्तीमा पनी १०० के जी वित्र उत्पादन गर्न सक्ने आधुनिक च्याउ वित्र उत्पादन गर्ने आवश्यक पर्ने प्रयोगशाला भवन ।
२. च्याउ वित्र उत्पादन गर्ने आवश्यक पर्ने अटोक्लेभ लेमीनार फ्लो जस्ता उपकरणहरु जडान ।
३. प्रयोगशालामा काम गर्ने दक्ष जनशक्ती कम्तीमा B sc Ag,B Sc Forestry,Bs Microbiology, B.Sc Biotechnology , B. Sc Biology अध्ययन गरेको हुनु पर्दछ
४. वित्र उत्पादन गर्ने आवश्यक पर्ने Master culture स्वय आफै उत्पादन गर्ने वा नेपाल सरकारले तोकेको स्थानबाट ल्याएको हुनु पर्दछ ।
५. Pure Culture लाइ लामो समयसम्म बचाइ राख्न सक्ने क्षमता हुनु पर्दछ ।
६. आफुले प्रयोग गरेको Strain P value जानकारी दिन सक्ने हुनु पर्दछ ।
७. श्रोत केन्द्रमा वित्र उत्पादन गर्दा Spawn to Spawn गर्न पाइने छैन ।
८. उत्पादीत च्याउको वीउलाइ Filter pp bagमा मात्र राखेको हुनु पर्दछ ।
९. प्यान वा झ्याटमा दर्ता भएको हुन पर्दछ ।
१०. सम्बन्धीत विषय विशेषज्ञहरुबाट समय समयमा निरीक्षण गराइ प्रमाणित गराउनु पर्ने छ ।

७२

—

८४

८५

८६

८७

अनुसुची २१

**मौरी च्याउ र रेशम कार्यक्रम कार्यविधि २०७० पहीलो सशोधन २०७३ मा थप
तथा परीवर्तन भएका कार्यक्रम र बजेट व्यवस्थापन चेकलीष्ट**

क्र स	कार्यक्रम	अनुदान या खर्च शिर्षकहरू	अनुदान प्रतीशत वा खर्च बजेट	कैफीयत
२.३	एपी टुरीजम कार्यक्रम	मौरीघार गोलामा अनुदान	९०%	नयाँ कार्यक्रम
२.४	सामुदायिक वा क्वुलियत वनस्पतिको सहकार्यमा विपन्न बर्ग लक्षित मौरीपालन विकास कार्यक्रम सञ्चालन	मौरीघार गोला आधारचाका उपभरणहरूमा	९०%	नयाँ कार्यक्रम
		च्युरी नर्सृरी स्थापानामा	प्रति नर्सरी रु ५००००।	"
२.५	गुणस्तर मौरी रानु उत्पादन कार्यक्रम	आवश्यक पर्ने आमा घार गोला उपकरण तथा प्राविधिक सेवा टेवा समेतमाको खर्चहरू	प्रति १००० रानु उत्पादनकोलागी रु ५ लाख सम्मको खर्चहरू	मौरी फर्महरूको नियमीत स्वीकृत कार्यक्रमलाई सहज बनाउन तयार गरीएको
२.६	मौरी क्लीनिक सञ्चालन (बी क्लिनिक)	अनुसुची १४ मा उल्लेख भएका शिर्षहरूमा गरीने खर्च	प्रति क्लीनिक रु ९०००	"
२.७	European Foul Brood (E F B) व्यवस्थापन	अनुसुची १५ मा उल्लेख भएका शिर्षहरूमा गरीने खर्च	प्रति कार्यक्रम रु ६००००।	"
२.८	सुलसुल (Mites) व्यवस्थापन अभियान	१ दिने निशुल्क सञ्चालन हुने कार्यक्रममा अनुसुची १६ अनुसारका खर्चहरू	प्रति कार्यक्रम रु ५००००।	"
२.९	च्युरीको विरुवा उत्पादन तथा वितरण	च्युरीको विउ मलखाद अन्य रसायन खरीद र विरुवा उत्पादन देखी वितरण गर्ने समयसम्मका ज्यामी खर्चहरू र विरुवा वितरण गर्दा लाग्ने खर्चहरू	स्थानीय दररेट अनुसार	मौरी फर्महरूको नियमीत स्वीकृत कार्यक्रमलाई सहज बनाउन तयार गरीएको
२.१०	मौरी चरन क्षेत्रको सर्वेक्षण	सर्भे गर्न जाने पदाधीकारीहरूको यातायत तथा दै भ र आवश्यक पर्ने स्टेशनरी आदी खर्च	स्थानीय दररेट र नियमानुसार	नया कार्यविधि
२.११	मौरीपालन कृषक पाठशाला सञ्चालन	अनुसुची १० अनुसार पाठशाला सञ्चालनका विभीत चरणहरूमा हुने खर्चहरू	प्रती पाठशाला रु १०००००। सम्म	विगत बर्षहरू देखी नै सञ्चालन हुदै आएको आइ पी एम कृषक पाठशाला को नर्मसमा आधारीत

२२

✓

८५

१२

१३

क्र स	कार्यक्रम	अनुदान या खर्च शिर्कहरू	अनुदान प्रतीशत वा खर्च बजेट	कैफीयत
२.१२.	मिजी क्षेत्रमा च्याउको कल्वर सरक्षण गर्ने ल्यावको स्थापना	प्रयोगशाला निर्माण गर्दा लाग्ने औजार उपकरण प्रविधीक सेवा र अनुगमन आदीमा हुने खर्चहरू	ल्याव स्थापना लागतको ५० प्रतीशत वा बढीमा विनियोजीत बजेट मध्ये जुन कम हुन्छ सो अनुदान	नया कार्यविधि
३.१	सरकारी सहकारी साभेदारीमा कीम्बु खेती विस्तार	अनुसुची १७ का खर्चहरू	८५% अनुदानका दरले प्रती क्लष्टर(१०० रेपनी) रु ६ लाख २० हजार सम्म अनुदान दिने	आ ब २०७३।०७४ को बजेट बत्तव्यमा उल्लेख भएके कार्यक्रमको शुरुवात भएकोले लक्ष्य अनुसार ५००० हेक्टरमा कीम्बु क्षेत्र विस्तार गर्न लाग्ने खर्च र प्रतिफल अनुसुची २० मा उल्लेख गरीएको छ ।
४.१	मौरी जन्य उप उत्पादन तथा सकलन केन्द्र स्थापना अनुदान	५०० वटा गोला घार र मौरीजन्य सह उत्पादनको लागी आवश्यक पर्ने सामाग्री तथा प्राविधिक सेवा टेवा को लागी हुने खर्चहरू	५०% मुल्य अनुदान वा बढीमा रु २० लाख सम्मको अनुदान	मौरीको मह मात्र नभै अन्य सह उत्पादनबाट पनी कृषकहरू लाभावन्वित बनाउन नया नमुना मौरी फर्मको शुरुआत गरिने ।
४.२	मह मेला सञ्चालन	४ दिन सम्म सार्वजनिक स्थलमा सञ्चालन हुने मेलास्थलको भाडा गोठी तथा प्रचार प्रसार मा हुने खर्चहरू	लागतको ५० प्रतीशत खर्च वा विनियोजीत बजेटको परिधी सम्मको बजेट सहकार्य गर्ने संस्थालाई अनुदान दिने	विगत वर्षहरूमा सरकारी स्तरबाट मात्र सीमीत क्षेत्रमा सञ्चालन गरीदै आएकोमा सहभागीतामक रूपमा बृहत रूपमा सार्वजनीक स्थलमा सञ्चालन गर्न

२२

संग्रहीत

८०७

४१
४२